

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Gudrun Eggers Hansen: Teknik og folkemål

Urban Schröder: Endnu flere bønner

Frøslevlejrens museum

Ingeborg Poulsen: FASTER ANNA PÅ NØRREMØLLE

Poul Andersen: En bondesoldats notater

J. C. Gundersen: Gamle, danske sange fra Canada

Erik Lorenzen: Æ Stampmøll

Efterlysning

Den gamle skole i Vedsted

Anne-Helene Michelsen: Laternetog

Sagt og skrevet

Bog anmeldelser

Grænselandsdagbog

MARTS

3 · 1979

55. ÅRGANG

Inspektør v/ Nationalmuseet Henrik Græbe:

Ribe Skt. Katarinæ Kloster, Sognekirke og Hospital

128 s., rigt ill.

For medlemmer af Historisk Samfund for Sønderjylland kr. 69,85 + porto.

Bestilles hos Historisk Samfund for Ribe Amt, Skolebakken 171, 6700 Esbjerg.

Særudstillinger på Haderslev Museum

Fra 12.1.–3.4. afholder Kunstforeningen udstilling med vævede tæpper og ting fra moderne glasbrug.

Fra 10.3.–8.4. vil galleriejer Jacob Clausen arrangere en udstilling med postkort fra forrige århundrede og frem til idag. Og endelig fører museet endnu forhandlinger om udstillingen »Tre byer i Vikingetiden«, nemlig Wolin, Dorestad og Hedeby.

Slægtsforskning

Arkivundersøgelser foretages i Viborg. Ydelse før betaling.

Jens Lampe, Vilhelmsborgvej 59, 8330 Beder

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 58.– kroner årlig (heri er medregnet MOMS og porto-udgifter). Enkeltnumre kan købes for 6.– kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Werner Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Tlf. (04) 72 18 78.

Christian Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Tlf. (04) 62 14 50.

Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gratis og gerne efter anmodning.

Teknik og folkemål

AF GUDRUN EGGERS HANSEN

Guðrun Eggers Hansen, Odense, skriver om sin mand, Martin N. Hansen, og hans digtning.

Det er meget svært at få et forfatterskab på dialekt taget alvorligt. Oftest betragtes det som noget, der kun henvender sig til en snæver kreds af litterært uskoledede mennesker og som derfor ikke kan påkalde sig almen interesse. I mange tilfælde er ophavsmændene dog også selv skyld deri. Med en ugebladsanekdote, nogenlunde antagelige rim, et enkelt versemål, der ikke kommer altfor mærkbart ud af facon, stiller både publikum og forfatter sig ofte tilfreds.

Martin N. Hansen var udlært håndværker og nærede hele sit liv en dyb respekt for godt håndværk. Følgelig ønskede han i lige grad at mestre værktøjet til den kunst, han ville skabe i ord.

I årenes løb skærpede han det ved ustrakt læsning og, især, ved oversættelser af nogle af europæisk litteraturs ypperste værker. I sine senere år ville han uden større besvær have kunnet forme en hvilken som helst opgiven historie til velskabte vers. Men han kendte også faren derved. Som vi engang hørte en nordmand udtale om en landsmands versekunst: »Han har jo denne blændende teknik *at kæmpe imod*.« Han vidste så vel, at den grønne friskhed, den måske ubehjælpssomme umiddelbarhed kan have værdier, som selv den dygtigste teknik ikke kan erstatte, og det gjorde ham vagtsom. At følelsen skulle fylde formen ud var et ufravigeligt krav til de mere lyriske digte. Og emnerne for et digt på folkemål skulle ger-

ne være af de enkle og evige i menneskelivet, som ikke er så talrige: Livets begyndelse og afslutning, kærlighed mellem mand og kvinde, til børn og hjemegn, omsorgen for de svage.

Som et eksempel på tolkning af en sådan evigt-menneskelig følelse vil jeg gerne fremdrage et lille digt, hvis forlæg er en firelinjet strofe, som tilskrives den græske digterinde Sappho fra omkring år 700 f.Kr. I Emil Zilliacus' svenske oversættelse lyder den: Pleiaderna sjunkit och månen/ gått ned, och midnatt är inne./ Vår mötestimme är liden,/ men ännu ligger jag ensam.

Martin N. Hansens gendigtning forekommer mig at være et smukt bevis på, at i en digters hænder har det alsiske folkemål fuldgyldige udtryk for de dybeste, menneskelige følelser. Med alsingeren Christen Terkelsens fine melodi fra *Martins Visebog* (Edition Egtved) gengives det her:

E mån' er nenn og di stjerne,
som miestens ved midnat skinn.
No var det den tid, do skull komm her,
men æ ligghe javnt åljenn.

E mån' og stjerne hæ lyst o
min pud', der er kysk og rien,
og vist er den blød, men det føles,
som støtt æ mit hoej o stien.

E mån' og stjerne er nenn no –
med dem sank mit håf i hav.
Et kar, sætt til sid', tørres ind og
vil langsomt fåld hielt i stav'.

E mån' er nenn

Tekst: Martin N. Hansen / Melodi: Christen Terkelsen / Sats: Sv.-G. Asmussen

Andante

The first system of music consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line is in a single treble clef with a common time signature. It begins with a whole rest, followed by a quarter rest, and then a series of quarter notes: G4, A4, B4, C5, and D5. A 'Dm' chord symbol is placed above the final note. The piano accompaniment is in a grand staff (treble and bass clefs) with a common time signature. It features a bass line of quarter notes: G2, F2, E2, D2, and C2. The right hand plays chords, including a Dm chord in the final measure.

E mån' er nenn og di

The second system continues the vocal and piano parts. The vocal line has a 'Gm' chord above the first note (G4), 'F' above the second (F4), 'C' above the third (C5), 'Dm' above the fourth (D5), 'C' above the fifth (C5), 'F' above the sixth (F4), and 'Dm' above the seventh (D5). The lyrics are: 'stjer - ne, som mie - stens ved mid - nat skinn'. No'. The piano accompaniment continues with a bass line of quarter notes: G2, F2, E2, D2, and C2. The right hand plays chords corresponding to the vocal line's harmony.

stjer - ne, som mie - stens ved mid - nat skinn'. No

The third system concludes the piece. The vocal line has 'Bb' above the first note (Bb4), 'F' above the second (F4), 'Bb6' above the third (Bb5), 'C' above the fourth (C5), 'Gm' above the fifth (G4), 'Dm' above the sixth (D5), and 'Dm' above the seventh (D5). The lyrics are: 'var det den tid, do skull kom her, men æ lig-ghe javnt ål - jenn.'. The piano accompaniment continues with a bass line of quarter notes: G2, F2, E2, D2, and C2. The right hand plays chords corresponding to the vocal line's harmony.

var det den tid, do skull kom her, men æ lig-ghe javnt ål - jenn.

Endnu flere bønner

AF URBAN SCHRØDER

Under sin fortsatte søgen efter folkelige, slesvigske bønner er pastor Urban Schrøder, Varnæs, fundet frem til et par sider i Ærøskøbing kirkebog, hvor den daværende præst har nedskrevet seks »aflyste« bønner.

Det er fhv. stationsleder K. K. Henriksen, Odense, der har gjort forfatteren opmærksom på de sjældne sider i kirkebogen. Her omtales træk af tre af bønnerne; senere vil der komme endnu en artikel om de andre.

I Månedsskriftets juni-nummer meddeltes en gammel folkebøn, som engang i 1750'erne blev indskrevet i et eksemplar af Erik Pontoppidans katekismusforklaring fra 1743. Bønnen, der af en ukendt hånd er nedskrevet i Kjelstrup i Sønder Vilstrup sogn, er interessant derved, at den ikke tidligere er fundet overleveret her i Nordslesvig, men inden for slesvigsk område kun kendtes fra Mellem-slesvig. Imidlertid viser det sig, at den sammen med andre folkebønner også har været i brug i den østligste del af det oprindelige Slesvig, nemlig på Ærø.

Præsten i Ærøskøbing, Ditlev Mogensén Lucoppidan,¹ skriver således 1722 følgende i sin kirkebog: »Dominica Palmarum [dvs. Palmesøndag] aflyste ieg paa Prædike Stølen 6 galne Bønner, som ieg fandt her at være brugelige i Menigheden hos mange Gamle og Unge, og lyder disse Sex Gammeldags daarlige Bønner saaledis«. Præstens omtale af bønnerne som »galne« og »daarlige« skal kendetegne dem som dåreagtigt tosseri. Sådan lyder de i alt fald i hans, akademikerens, kirkens tjeners øren. Derimod har de

været mange af hans sognebørn, almuen kære, siden han skriver, at både gamle og unge bruger dem. Men han har altså »aflyst« dem fra prædikestolen – forbudt og advaret mod brugen af dem. Og at dette er sket på Palmesøndag, er ikke nogen tilfældighed. Thi netop den dag – som på fjerde søndag i Advent – skulle hvert år ifølge kong Christian V's »Danske Lov« af 1683 fra alle prædikestole oplæses »Nogle synderlige [dvs. særlige] Stykker Af Hans Kongl. Majestets Lov til Afskye fra forargelige Synder« og advares mod kætteri og Guds ords foragt.² Herunder har altså pastor Lucoppidan nævnt de »6 galne Bønner«, som han har mødt i sin menighed, og hvis brug han har måttet henregne under forargelige synder og kætteri. På denne baggrund må vi være ham særligt taknemmelige, fordi han foruden at forbyde bønnernes brug også har nedskrevet deres tekst. Thi ellers havde vi i dag ikke kendt det stykke folkelig fromhed på Ærø, som de er udtryk for.

Betragter vi nu selve bønnerne, lyder to af dem således:

Jesus gich i sin Urtegaard,
hand svedte mange modige Taar,
saae paa sine fem Saar,
de stod ham alle aaben for,
da haste saa Mandelig,
saa mange til Himmerig;
thi Himmeriges glæde varer ævindelig.
I hvem som læser denne liden Bøn tre
gange Aften og Morgen, hand skal aldrig
smage Døden eller Helvedis Pine
for os ævindelig. Amen.

1. O. Fr. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen til 1864, II, 1932, s. 36.

2. Se: Forordnet Alter-Bog Udi Danmark og Norge, 1730, s. 290.

Jesus gich ud i sin Urtegaard,
 hand svedis Vand og Blodige Taar,
hand saae de hellige fem Saar,
hand saae Loven for sig staae.
Steds aandelig,
 strid mandelig,
 Døden er *uendelig*,
 Glæden er ævindelig,
 hvem som løs denne Bøn Aften og Mor-
 gen, hand skal aldrig smage Døden
 eller Guds Vrede. Amen.³

Disse bønner bringer den fulde ordlyd af den tidligere omtalte Kjelstrup-bøn. Og der er i alle tre tilfælde tale om den samme bøn.⁴ Dog bemærker vi straks en del varianter i de tre tekster. De i gengivelsen her fremhævede ord viser, at bønnerne er blevet fremsagt forskelligt fra egn til egn; ja, at ikke hver enkeltperson har brugt den med samme ordlyd. F.eks. mangler de Ærø'ske linjer om, at Jesus så på sine fem sår – nemlig i sine hænder og fødder og i sin side – helt i bønnens Kjelstrup-form. Og omvendt nævner Ærø-formerne ikke, at Gud Fader talte til sin søn og opmuntrede ham, hvilket Kjelstrup-formen omtaler.

Bønnens første linje – at Jesus gik i eller ud i eller ud af sin urtegård; for naturligvis havde han som enhver anden også en sådan – indleder alle de kendte former. Og vi kunne egentlig have ventet, at de jyske former her havde brugt ordet »kålgård« og de slesvigske ordet »kal'gor« i stedet for det østdanske »urtegård«. Men førstelinjen med netop dette ord er åbenbart bønnens fastslåede navn. Og at den under sin vandring fra det ene folkemålsområde til det andet bliver ved at tage »urtegården« med, afslører måske, at den er blevet til i det østlige Dan-

3. Bønnerne gengives her nøjagtigt efter kirkebogens skrivemåde.

4. Bønnen er udførligt behandlet af F. Ohrt i: Gamle danske Folkebønner, 1928, s. 8 ff. Se også F. Ohrt: Danmarks Trylleformler I, 1917, s. 481 ff og II, 1921, s. 68 f.

mark. I alt fald står linjen »Jesus giek i sin wrtegaard« optegnet i Vordingborg tingbog allerede 1627.⁵

Andre linjer i bønnens to Ærø-former afslører en anden interessant ting for os. Således i den først gengivne bøn linjerne: »da haste saa Mandelig, saa mange til Himmerig«. De kendes ikke i nogen hidtil optegnet form af bønnerne, men må være en særlig, på Ærø skabt variant af linjerne i den hidtil ældste kendte optegnelse fra 1736: »Min Søn, stat mandeligen, strid haardeligen«. ⁶ Og medens linjen om at haste mandeligt kan forstås som Gud Faders ord til sin søn, synes den anden linje – »saa mange til Himmerig« – at være en omformning af den oprindelige text på dette sted; en omformning, der afslører en misforståelse af den forrige linje – nemlig i den betydning: At mange mennesker skal haste mandeligt til Himmerige. Uden antagelsen af en sådan misforståelse bliver linjen nemlig meningsløs.

Men det skal den måske også være – eller bedre sagt: Det gør heller ikke noget, at den er det. Thi – som det næste interessante her – mange af de gamle folkebønner indeholder ord og hele sætninger, der ikke giver nogen mening, ikke kan tydes som meningsfyldte sammenhænge. Bønnerne ligner i den henseende adskillige trylleformler, der heller ikke kan tydes meningsfyldt. Men det gør heller ikke noget. Thi de virkede i vore forfædres bevidsthed alene ved fremsigelsen af deres ordlyd.

Dette møder vi i den anden her gengivne Ærø-bøn: »hand [Jesus] saae Loven for sig staae. *Steds aandelig, strid mandelig, Døden er uendelig, Glæden er ævindelig*«. De fremhævede ord må have indsneget sig i bønnerne ved misforståelser eller fejlhøring under overleveringens gang fra mund til mund. Således ordet »Loven«. Det kan være fejl-

5. F. Ohrt: Folkebønner s. 7 og 8.

6. F. Ohrt: Trylleformler I, s. 481 f og: Folkebønner s. 8.

høring af ordet »aaben« i den først gengivne bøn: Sårene »stod ham alle aaben for«. Linjen »Steds aandelig« må være en fordrejning af den her almindelige text »stat haardelig« – også fra Asperup på Fyen kendes en form af bønnen, der siger »Stat aandelig«.7 Men en særlig slem misforståelse er her linjen »Døden er uendelig«. Det ene bogstav u ophæver jo den opmuntrende modsætning til næste linje om glæden, der netop er »ævindelig«, altså uendelig. Disse ændringer af teksten gør i disse linjer bønnen meningsløs.

Men det har som nævnt ikke voldt kvaler med hensyn til dens og andre bønners brug. Thi vi møder her noget, der kendtegnen den gamle almues folkereligion; den aldrig anerkendte religion, som gennem alle tider trivedes udmærket side om side med kirkens officielle religion. Nemlig dette: At en bøn, en formular, et ritual – og sådanne fandtes sandelig også andre steder end i kirkens bøger; f.eks. i de mange afskrifter af den ældgamle trolddomsbog »Cyprianus« – virkede ikke ved, at de brugtes med andagt og hjertets fromme følelser; men simpelthen ved, at de blev fremsagt, og deres ord lød hørligt. En folkebøn var ikke en bøn i kirkens og vor nyere tids forstand: En religiøs tekst bestemt til at bære hjertets følelser frem for Gud til personlig forening med ham. Den var en handling, hvorved mennesket til sit eget formål øvede indflydelse på de overnaturlige magter; et redskab, hvormed det tog disses kraft i sin egen hånd – hvor så ellers hjertet var henne. Derfor kunne folkebønnen også tale at rumme meningsløse bestanddele. Den skulle jo ikke forstås, men dens »hellige« tekst slet og ret fremsiges.

Vore undersøgelser af de to Ærø'ske bønners tekster er derfor ikke kun spidsfindigt pilleri, men hjælper os til at se fortidens Ærøboere ind i hjerterne og således afsløre et stykke af gammelslesvigske folkereligion.

Endnu må vi om disse bønner bemærke, at

7. F. Ohrt: Trylleformler I, s. 482.

de i virkeligheden slet ikke er bønner i dette ords kristne betydning – de rummer jo ingen påkaldelser af Gud – men de er religiøse formler, der hører til inden for magiens vældige område. Vor store udforsker af dette stykke af gamle dages almuekultur, afdøde Ferdinand Ohrt, der for øvrigt var slesviger, født og opvokset på Sandbjerg,8 anbringer dem da også i sit storværk »Danmarks Trylleformler« I–II, 1917–21, blandt formlerne mod forgørelse ved onde magter.9 Disse folkebønner har således nok en kristen iklædning. Men i deres ånd og intention er de hedensk-magiske og viderefører i deres funktion den gamle hedendom, som kristendommen aldrig fik helt udryddet, men som i alt fald hos bondealmuen levede side om side med kirketroen helt op til vor egen tid.

Denne bønnernes hedensk-magiske karakter sporer vi også i det løfte om deres virkning, hvormed de som regel slutter. F.eks. den første af vore Ærø-bønner: At »hvem som læser denne liden Bøn tre gange Aften og Morgen, hand skal aldrig smage Døden eller Helvedis Pine«.10 Lignende løfter om evige eller timelige goder er også knyttet til mange middelalderlige bønner, der ikke lugter af hedendom, men er blevet til inden for kirkens kristendom.

Således tre små bønner til Gud Fader, Jesus Kristus og Helligånden fra omkring år 1480. De har, omskrevet til nutidigt dansk, tilføjelsen: »Hvo som daglig læser dem med tre paternoster [dvs. Fadervor] og Ave Maria [dvs. kirkens gamle hilsen til Jomfru Maria »Hil dig, Maria«] – – – han skal ej blive fristet i sin dødstime af vantro eller vanhåb, men hans tro til Gud skal blive bestandig«.11 Men hvor kristelige sådanne

8. Dansk biografisk Leksikon XVII, 1939, s. 362 ff.

9. I, s. 439 ff.

10. F. Ohrt: Folkebønner, s. 33 f.

11. Se »Middelalderens danske Bønnebøger« ved Karl Martin Nielsen, I. Kbh. 1945, s. 75 f.

løfter end er, de har dog med anvendelse af andre hellige navne deres oprindelse i de anvisninger, der ledsager hedenske trylleformler, hvis brug fra middelalderen kan spores tilbage til oldtidens sorteste magi af baby-lonisk herkomst.¹²

Så langt bort fra Slesvigs land føres vi ved fordybelsen i de Ærø'ske folkebønner. Så fremmede åndsprodukter fra så ikke-kirke-lige og før-kristelige kilder nedskriver præsten i Ærøskøbing – sikkert uden at vide det – i sin kirkebog. Havde han med hensyn til disse »galne Bønner« vidst besked om, hvad han her rørte ved, havde han korset sig mange gange og nok slet ikke givet os bønnernes tekster.

Her er nu ikke plads til at omtale alle de seks bønner, pastor Lucoppidan nedskrev. Kun en mere skal gengives og forklares. Den lyder sådan:

Her gaar et Baand om dette Huus,
Jesus er her inde,
hvem bandt det Baand,
det gjorde Jesus med sin høyre Haand,
hvem sang den Psalme,
det gjorde Jomfrue Maria
med Bogen i sin Haand,
Jesus paa sine Knæ,
hvo denne Bøn vil læse tre gange hver
Aften og hver Morgen
af fast Mund og Hiertens Grund,
den skal aldrig smage Helvedis Glød.
Guds Ord det er. Amen.

Af denne bøn haves om ved femten optegnelser fra hele Danmark.¹³ Kun én var hidtil kendt inden for slesvigsk område, nemlig fra Haderslev. Og hertil slutter sig nu Ærø-

12. Sayed Idries Shah: *The Secret Lore of Magic: Books of the Sorcerers*, London 1974 – et særlig udførligt eksempel på en sådan anvisning læses her side 67 og i Ohrt, *Folke-bønner* s. 37.

13. Ohrt I, s. 486 f. og II, s. 69 samt »Folke-bønner«, s. 39 ff.

optegnelsen. Den er mærkelig ved sin kort-hed. De fleste andre former af bønner slutter nemlig med ønsket om, at Gud vil beskytte huset mod ild og vand, tyv og skælm og bevare alle dets indvånere. Igen et eksempel på, at folkebønnerne er vandret fra land til land inden for riget og er blevet bedt forskelligt undervejs.

Tilbage er her kun blevet de dunkle ord om båndet og psalmen, om Jesus og Jomfru Maria. Båndet er den beskyttelse og varetægt, som Jesus omgiver huset med, før natten kommer: Det himmelske værn mod al mørkets ondskab – det værn, som mennesket årtusinder, før Jesus-navnet nogensinde var nævnt, altid har søgt at skaffe sig fra livets højeste magter. Bønnerne rækker her hånden langt bagud til gamle påkaldelser af hedensk art.

Men ordene om psalmen og Jomfru Maria »med Bogen i sin Haand« – hvordan skal de tydes? Her står vi på kristen grund, midt i kirkens katholske tradition. Thi bogen i Guds Moders hånd er den middelalderlige bønnebog »Vor Frues Psalter«, der endnu læses samtidigt med, at man bruger rosenkransen; det gamle perlebånd med de 50 små og de 5 store perler til at bede lige så mange »Hil dig, Maria« og Fadervor. Hele rosenkrans-bønnerne bedt tre gange dagligt – det giver Maria-hilsenen bedt 150 gange. Og da har vi præcist tallet på kong Davids psalmer i Bibelen, der netop kaldes Psalteret. Sådan bliver rosenkransbønnerne til et »Psalter-bånd«.

Og her er forklaringen på Marias optræden i bønnerne, på psalmen, hun synger, og bogen i hendes hånd. Hun beder jo selv Psalteret – synger altså »den Psalme« – og det ikke kun for sig selv, men som vor værnende forbederske hos Gud for alle mennesker, for alle huse. Og på hendes forbøn lægger hendes søn båndet – det trygge værns Psalter-bånd – om vort hus. Thi Jesus gør alt, hvad hans moder beder ham om.

Ikke at folk på Ærø i 1700-tallet har vidst

dette, endsige kendt rosenkransen eller regnet med Jomfru Marias forbøn. Men det stykke catholicisme, som denne aftenbøn er, har trods to århundreders lutheranisme levet videre i slesvigsk almues folkereligion. Jævne folk købte jo ikke bøger, ej heller lutherske bønnebøger. De blev ved de stærke værneord, som gennem slægtled var overleveret mundtligt og havde bevist deres kraft gennem århundreder – og bag hvilke skjulte sig meget gamle og knap så kristelige ord, som det høres i en gammel kones aftenbøn, meddelt 1736 af pastor Erik Pontoppidan i Havnbjerg:

Her ud, Maledictus [= du Forbandede],
Her ind, Benedictus [= du Velsignede]!
Her ud, Ragirist,
her ind, Jesus Christ!

Og medens konen bad sådan – tilføjer Pontoppidan – fejede hun med en kost ud over dørtærskelen for at drive Djævelen ud.¹⁴ Thi Ragirist var netop et af Djævelens mange tilnavne i folkemunde; et navn, der lugter af hedendom.

14. E. Pontoppidan: Fejekost, 1923, s. 44 og Ohrt I, s. 475.

Pontoppidan bemærker hertil, at den gamle kone under denne udfejning glemte sit eget urene hjerte, hvori hun hellere skulle have holdt rengøring. Men han fornemmer ikke – og pastor Lucoppidan i Ærøskøbing heller ikke – at de gamle folkebønner virker lige godt uanset, om den bedendes hjerte er rent eller urent. De viser deres kraft simpelt hen ved, at de udsiges, og deres ord lyder. De er ikke bønner i kristen forstand, men en art trylleformler, der blot ved deres ordlyd bringer de højeste magter i menneskets vold, hvor så end hjertet er henne. Herved afslører de, at de er af hedensk oprindelse, hvor meget de end som vor Ærø'ske aftenbøn bærer et kristent klædebon og er blevet formet inden for kirkens tradition.

Slesvigske almuefolk beder endnu to århundreder efter den lutherske tros officielle indførelse katholske bønner, der rummer elementer af den førkristne hedendom. Vort folk har gennem tusinde år på én gang haft to religioner: Kirkens officielle kristendom og den ældgamle hedenske folketro – og det har ikke følt nogen modsætning mellem disse to religioner. Dette er det paradoks, som folkebønnerne afslører, og som vi endnu står midt i.

Frøslevlejrens Museum i 1978

I 1978 blev Frøslevlejrens Museum besøgt af 55.728 gæster, og det fastholdt hermed sin placering som et af Nordslesvigs bedst besøgte museer. I forhold til 1977 steg besøget med 3.523. I det samlede besøgstal indgår skoler og grupper, som kommer fra hele landet, med 915 hold, og det er næsten 100 flere end i året før.

Siden museet åbnede i 1969 er besøget steget fra år til år, og som en konsekvens heraf har Nationalmuseet besluttet at udvide personalet. En opsynsbetjent ansat i en nyoprettet stilling skal aflaste museumsbetjent Hans S. Bruun i det daglige arbejde, så kontrollen med samlingerne kan øges. Til museet er der også blevet knyttet en medhjælper, som skal klare nogle af de mange tidkrævende foredrag og omvisninger.

Her i vintermånederne er Frøslevlejrens Museum lukket. Der er dog adgang for skoler og andre grupper efter aftale på telefon (04) 67 34 54.

Anna Hanssen, Nørremølle. Hun lærte seks elever at læse og skrive dansk i årene 1907–14, og hun fortalte børnene om Danmarks historie. (Foto ca. 1910. Adolf Andresen. Atelier Stöckler, Sønderborg).

Faster Anna på Nørremølle

AF INGEBOG POULSEN

»Først som voksen har jeg rigtig tænkt over, hvad Faster har betydet for os børn«, skriver fru Ingeborg Poulsen, Åbenrå, i det brev, der ledsagede artiklen om fasteren, Anna Hanssen, Nørremølle.

Hvis jeg, som på højskolen, skulle skrive om et menneske, der har haft stor betydning for mig, ville jeg i dag skrive om min faster. Hun har lært mig at læse og skrive dansk i den tid, da der i Sønderjylland kun var tysk undervisning i skolen, og derved aflastede hun jo mine forældre.

Jeg havde tre fastre, faster Marie i Ullestrup, faster Ingeborg på Stavnsbjerg og faster Anna på Nørremølle, men hendes fornavn blev aldrig brugt, hun hed kun faster. Fastrene Stinne og Cæcilie var døde før min tid.

Faster var født på Nørremølle den 26. august 1849 som den ældste af ni børn.

Barndommen husker jeg ikke, at hun har fortalt om. Hun blev konfirmeret i krigsåret 1864, mens der hjemme var indkvartering af tyske soldater, og da farfars to søskende i Dybbøl skulle evakueres, kom disse familier til Nørremølle, hvor der en tid lang var 18 børn. Hver gik med en kop og en ske i lommen, så var det lettere, når de skulle spise.

På fasters konfirmationsdag måtte kun én følge med i kirken, og en ung pige gik med hende. De mødte to tyske soldater, der satte dem revolveren for brystet og spurgte, om de havde set danske soldater, men det havde de heldigvis ikke.

I 1869 blev der åbnet en højskole på Sandbjerg slot med Adolf Knudsen som forstander, og året efter blev faster elev der. Ellers fik hun, som det var almindeligt for unge piger, en huslig uddannelse. Farfar skrev i

et brev til sin bror: »Anna forestår husholdningen«.

Hun var forlovet i otte år, men fortrød det, så hun gav »Guldtøjet« tilbage. Hvad faster fik, ved jeg ikke. På Als var »Guldtøjet« foruden forlovelsesringen en ring med sten, en guldkæde med medaillon og en broche, så guldsmeden kunne nok stå sig ved at invitere de forlovede ind i sofaen til et glas vin.

På Als fik man da også et ordentligt udstyr. Jeg kendte en ung pige, der skulle være gårdmandskone; hun fik 100 lagener. En anden kone har fortalt mig, at hun fik 36 store særke. Da så tricotagen blev opfundet, var de nok tilovers, men under krigen 1914 til 1918, da man ikke kunne købe et stykke tøj, kunne de sys om – både til pudevår og til andet.

Faster var i et par år i huset hos to ældre damer i Skærup, men da aftægtshuset på Nørremølle blev bygget i 1891 tog faster hjem for at passe sin mor, farfar døde i Kiel efter en operation, så han kom ikke med i det nye hus. Farmor døde, før jeg blev født. Faster boede så alene på aftægtet.

Da mine forældre overtog Nørremølle i 1891 havde de syv børn. De havde gerne en ung pige nordfra, som skulle læse med dem. Fru Signe Baungaard har i en avisartikel skrevet om »Dage på Nørremølle«. Hun ledede gymnastikken på det gamle boel, hvor man havde indrettet gymnastiksal, men da hun var med til at spille dilettant, kom gendarmen og spurgte, hvad det var for en person, vi havde i huset, og så måtte hun »mørklægges«.

Måske var det fra den tid, faster begyndte vederlagsfrit at samle nogle børn af bekendtskabet til regelmæssig undervisning i dansk onsdag og lørdag eftermiddage, det fyldte jo også hendes tilværelse. Jeg har ikke kunnet opspore de bøger, hun brugte til diktat, men jeg husker, at noget var trykt med stor, andet med lille skrift. Måske nogle kender dem? Morten Eskesen gik jo rundt som van-

drelærer. Vi sang efter den blå sangbog, faster fortalte Danmarkshistorie, og vi skulle lære kongerækken.

Aftægtet lå lige på den anden side af vejen, så min søster Rigmor og jeg kunne let smutte derover i træsko med tøjsko i hånden, når vi gerne ville have en historie, for faster kunne mange, og så læste hun af H. C. Andersen og Grims eventyr. Hun holdt bladet »Hus og Hjem«, og vi var helt opslugt af den fortsatte kærlighedshistorie om Laila, titlen var »Mer end perler og guld«. Vi stillede straks, den dag bladet var kommet. Faster sagde bare »Nå, kommer I nu«, og så hentede hun den sjove kagedåse, der lignede en mælkejunge, i tøjkammeret; der havde hun til daglig to pennings kaffestænger eller makrontvebakker fra bager Hollænder. I en anden var der jødekager med sukker og kanel.

Fra forstuen, med trappe til loftet, kom vi ind i havestuen, der havde gamle mahognimøbler med rødt damaskbetræk. Der var et mahogniskab, hvor de fine tynde porcelænskopper stod. På et lille klapbord stod det kinesiske skrin, som hun havde fået af sin farbror, der var storkøbmand i Kina. Det var af mørk lak med indlagt perlemor og inde holdt risvinsbægre, små lakbakker og spisepinde, det var fint at se.

Så var der to billedbøger, hvor bindet var overbroderet med silkeblomster. Bladene var af rispapir indrammet med silkebånd. Den ene bog var med de fineste malede blomster, den anden med bevæbnede ryttere på vælige heste. Et sted, hvor rispapiret var i stykker, var det meget fristende at nippe et lillebitte stykke og mærke det smelte på tungen, men det var selvfølgelig forbudt.

I dagligstuen, hvor vi holdt skole, kunne vi sidde seks ved bordet. Der var også en gammel sofa, en kommode, et dækketøjsskab, og fasters sædvanlige plads var ved sybordet ved vinduet. Der havde hun en rund, grå marmorsten, og den brugte hun, når hun filerede sine hårnene. Jeg husker kun faster med hvidt hår, sort hårnene og sort fløjsbånd.

Hun sagde »En pige skal kunne hækle, pregle, filere, brodere og sy bolde«, og hun lærte os det hele. Til boldene tog vi en stor prop, for at den kunne springe, vikledede så gammelt uldgarn eller bomuldsstrimler om og syede knaphulssting i brogede farver og inddelt i felter, så blev de fine. Dengang var det en særlig luksus med en gasbold. Faster havde en hvid elfenbensstrikkepindeholder, i enden var der et glas, hvor man tredimensionalt kunne se Kølns domkirke, den var spændende.

Vore julegaver kunne vi jo hemmeligt sy hos faster. Så kom den fine alabastlampe med rund kuppel frem. Hun læste højt for os, og vi fik saftevand og kager. Et år havde jeg købt en rød filtbørsteholder, som jeg syede med gul silke, og mor var sød og hængte rædslen op på væggen. Nogle gange spiste vi til aften og syntes, det var spændende med leverpølse og grøn knapost, det fik vi ikke hjemme.

Årets største begivenhed var fasters fød-

selsdag den 26. august. Da kom farbror Hans Peter og faster Lene og vore jævnaldrende kusiner med dampskib til Sottrupskov, farbror som regel med blomst i knaphullet og den store rubinslipsenål, faster Lene husker jeg i svær råsilkedragt, panamahat med romersk silkebånd om og håndsnyede sko med store sølvspænder. Så dækkede faster med de tynde porcelænskopper og sølvkaffeservicet kom frem, og der blev stegt og brasert i det lille køkken. Jeg synes også, der altid var sønderjyske håndrullede frikadeller.

Med kusinerne legede vi »Putzmache«. Af store skræppeblade lavede vi hatte og pyntede dem med blomster og gåsefjer, og de lærte os at tælle, som de gjorde i Aabenraa: »Ebber sebbi sabber saj knebber knabber knold« eller »Ele mele mem, klik klak klem, stik stak gå væk«. Og hvor havde vi mange gode gemmesteder til »Klabuni«.

Cirka år 1910 tog faster et plejebarn. Hun havde hørt om en familie i Uge, hvor moderen var død fra syv børn. Anna Callesen var

*Anna Callesen. F. 12. januar 1900. D. i Smøl
24. oktober 1918. Foto M. Dahl, Atelier Stöck-
ler, Sønderborg.*

jævnaaldrende med mig og blev vor gode legekammerat. Alle søn- og festdage spiste de hos os. Først kørte vi med den store charabanc til Sundeveds frimenighedskirke. Når vi kom hjem, meldte faster sig straks til at pille kartofler i en stor brun krukke med tallerken over. Vi hjalp også, og jeg nød at spise en varm kartoffel med en stor klat smør. Efter middagssøvnen kom de begge igen, og så knækkede faster sukker med en gammel sukkertang, den gav mig slemme poger, når jeg prøvede, men faster var jo ekspert.

Som regel var faster med, når far og mor var i byen. Skete det, at de var bedt alene, stillede faster dagen efter for at få referat og spørge: »Hvem sad i sofaen, hvem sad til højre?« Det var jo hæderspladsen, man ikke selv kunne tage.

Jeg husker, faster indbød vore flinke karle og piger til rødgrød om sommeren. Den kogte hun med sagogryn og hel kanel. På slagtedagen var hun selvskreven til at hjælpe med fedteriet og stoppe blodpølser.

Til fastelavn hjalp hun os med at lave store kunstfærdige blomster af glanspapir, de blev hæftet på grene af ædelgran, så kunne risene da bruges. Mor vækkede os ved femtiden, så vi kunne nå at rise karle og piger op, idet vi slog på dynen og råbte: »Fek op, fek op, fastelavnspomle.« Der var også en sang: »Det første år en hedevig, det andet år en bedevig, det tredje år en bottel vin, så ville vi alle lystig sien«. Faster havde låst sin dør op, og vi vidste, at der på håndtaget hang en lille kurv med boller. Dengang kostede boller til smør to pg, hedevinger fem pg. Men under krigen 1914–18 sendte kommuneforstanderen løbesedler rundt: »Das herumtreiben und Haussieren mit Heissewecken und Gemeinepummeln wird strengstens untersagt«. Så måtte Hanno Kachkun, der gik med to store kurve med boller i et åg over skulderen, indstille sin forretning.

Jeg husker en sommerdag – det må have været i 1908. Faster havde besøg af sin moster Doris. Vi skulle gå til Sandbjerg slot,

Fra Sandbjerg Husholdningsskole. I spidsen lærerinde frk. Egholm, senere gift Grimstrup, og sidst lederen af skolen frk. Agnete Hanssen, der underviste i kjolesyning og håndarbejde. Foto ca. 1910.

hvor min søster holdt somerpensionat og om vinteren husholdningsskole med frk. Egholm som lærerinde i årene 1907–1915. Jeg gik bagefter de to gamle damer og var meget optaget af deres påklædning. De uldne sorte kjoler var hæftet op med kiltebånd, ellers ville de slæbe i støvet. Et kiltebånd er nærmest som smalle herreseler, en elastik om livet og fire stropper hang ned med klemmer til at hæfte i tøjet. Der var plydskantebånd forneden af kjolerne, og moster Doris havde et stærkt lillafarvet uldent underskørt med gule striber og garnering. Jeg syntes, det var flot, men varmt.

På fasters loft stod en stor kiste med gamle kjoler syet med fiskeben og falbelader og hovedtøjer af farmors, som vi engang imellem fik lov at klæde os ud i, desværre er de nu borte. Mors og fasters festkjoler var af fed silke og helt foret og med kantebånd forneden, så de kunne holde snese af år.

Når mor skulle til stor fest, blev den pynnet op med lidt andre blonder eller perler og

så var guldurkæderne jo statussymbol. Der var altid høje kraver, og mors blonderucher hjalp jeg med at lave pibekraver af med et enkelt krøllejern. Faster hæklede sine.

Anna Callesen blev konfirmeret sammen med mig i Stenderup frimenighedskirke 1915. Så kom hun til Bovlund for at lære noget i huset. I året 1918 var hun hos gård ejer Jens Christensen i Smøl; der fik hun den slemme spanske syge og døde kun 18 år gammel. Det var et hårdt slag for faster, Anna var jo hendes opmuntring og glæde. Da også far og mor flyttede fra Nørremølle til Nørrehus i Sottrup i året 1920, og de unge kom til, blev faster ensom.

Hun var en af de stille i landet, men hun gav sit liv indhold gennem de børn hun tog sig af.

Da hun døde den 21. januar 1934, blev der sendt en fin krans fra en af hendes gamle elever, som vi længst havde glemt, men han havde ikke glemt hende.

Vi er mange som skylder hende meget.

En bondesoldats notater

VED POUL ANDERSEN, RINKENÆS

I 1852 købte kromand Hans Pedersen Damm i Boorup Askagergård i Rinckenæs, men han døde inden overtagelsen, så det blev hans enke Elsabe Damm, der med sine fire børn flyttede ind. I 1858 døde Elsabe Damm, og den ældste søn, Hans Peter Hansen Damm, overtog ejendommen og blev værge for sine yngre søskende, Gunder Marie, Lorenz og Peter, der boede på gården.

I 1864 blev Lorenz Peter Hansen Damm indkaldt til hæren, og det er bondesoldatens nøgterne og uimponerede iagttagelser, der er noteret i en almanak, som gengives her. Almanakken ejes af fr. Barsøe, Rinckenæs. Lorenz Damm er hendes oldefars broder.

Jeg fik ordre til at møde til krigstjeneste den 2. februar 1864 i Sønderborg. Jeg mødte ikke før dagen efter. Det gjorde nu heller ikke noget. Jeg gik der og drev omkring i Sønderborg i otte dage. Det var netop den tid, vore tropper rendte fra Dannevirke.

Mandag morgen fik jeg ordre til at møde på skibbroen tillige med alle de øvrige rekrutter for at afgå med dampskib til København. Just som jeg ville bestige dampskibet, havde jeg den glæde at træffe min broder Hans Peter, men samtalen blev kun kort. Vi sejlede fra Sønderborg kl. 10.

Vejret var meget slet, men jeg var heldig at komme ned i sovekahytten, hvor vi havde det meget bekvemt. Der var 8 fanger ombord.

Jeg ankom til Korsør om aftenen kl. 11, og afrejste anden dag derpå kl. 8 til København med jernbanen, og ankom kl. 12.

(De følgende 2 sider er blyantskriften næsten udvisket, så tydingen er særdeles vanskelig. Det kan dog ses, at han omtaler et par kammerater, en fra Gammel Ha-

derslev og en fra Gråsten ved navn Stilhoff, søn af gæstgiveren i Gråsten. Videre oplyses det, at de får militær påklædning og udrustning. Skolen er let, han har tid til at se sig om i byen, og han lever godt.)

Endelig fik vi ordre til at rejse til 2. regiment, som lå på Als. Mit ophold i København varede omtrent 5 uger. I denne tid besøgte jeg alle teatrene, Thorvaldsens museum og Christiansborg Slot.

Om morgenen tidlig den 17. marts forlod jeg København og gik med dampskibet til Høruphav på Als. Derfra gik vi til fods til Sønderborg, hvor jeg ankom samme dags aften kl. 12. Ved Spang hørte jeg tydelig kanonernes torden, og på vejen til Sønderborg mødte jeg mange sårede. Vi blev alle udpeget et kvarter, og for første gang skulle vi ligge i halm, men Stilhoff og jeg fik et kvarter et andet sted i byen, og kom til at ligge i en seng.

Den 18. blev vi inddelte i regimentet. Jeg kom til 5. kompagni. Jeg kom samme dag på forpost. Den første granat kom susende fra Broager, den fik mig til at skælve lidt, men det tabte sig snart. Vi kom på skansearbejde på venstre fløj. Der kom af og til en granat, som forstyrrede os i vort arbejde. Jeg lå for første gang ude under åben himmel i 48 timer i træk.

Nu gik det skiftevis i 6 døgn, hverandet i Sønderborg og hverandet på forpost. Den sidste aften da vi blev afløste marcherede vi ud til Augustenborg ladegård, og vi blev der i 3 dage.

Jeg gik mig lidt omkring i byen og gjorde en spadseretur omkring i den smukke skov. Vi rykkede atter på forpost. Tiden gik som sædvanlig under kanonernes torden. Endelig blev det påske. Det var vores tur til at træk-

Stormen på Dybbøl – de noget overdimensionerede danske skanser set med tyske øjne. Fra Illustrierte Zeitung 1864. Tegning af F. Kaiser.

ke på forpost på påskedagen om aftenen. Jeg spiste påskeæg i Sønderborg om eftermiddagen. Det tog til at regne og blev et slet vejr, da vi trak ud, men hen på natten opklaredes vejret og blev frost. Det var en meget kold nat. Vi lå i løbegravene til højre for chausséen. Da klokken blev halv fire, blev to mand som sædvanlig sendt efter varmt øl. De var næppe gået bort, før vi hørte et »Holdt, hvem der?« Til svar faldt derpå et par geværskud og et højt hurra. Nu vidste enhver, hvad der var på færde. Preusserne stormede frem mod skanserne. Nu lød geværrilden larmende over hele linien.

Da det første kanonskud lød fra vore skanser, tabte fjendens råben sig snart og blev svagere og svagere. Nu begyndte vore kano-

ner for alvor at spille, og Rolf Krake listede sig ind og sendte dem lag på lag.

Geværkuglerne piber os om hovedet i hundredevis, uden at såre nogen af os. Vi måtte flere gange løbe hen bag en anden travers, når fjendens kugler blev for nævise. En konstabel som gik forbi os, fangede en kugle i sin kappe, den gjorde ham ingen skade, han puttede den roligt i lommen og gik videre.

Jeg kom ikke til at skyde, thi fjenden kom ikke så langt frem, men blev tilbageslået, hver gang han prøvede at storme.

Jeg blev ked af alt dette væsen og gav mig ifærd med frokosten. Jeg tog mig en af flasken, thi det varme øl blev borte. Geværrilden vedblev uafbrudt indtil omtrent kl. halv ni, da ophørte kampen ganske. Vi tabte ved vort

kompagni vor kompagnikommandør og en løjtnant tillige med fem eller seksogtyve som var i kæden.

Vi troede egentlig, de havde ventet med dette angreb, indtil de havde fået batterier anlagt langs med hele linien og så åbnet et bombardement før angrebet, men det skete ikke. Imidlertid varede det ikke længe inden fjenden fandt vort batteri, der igen var på forpost. Det svarede igen, og der opstod en frygtelig artillerikamp langs hele linien.

Den sektion, jeg hørte til, skulle dække et par feltkanoner. Jeg tror det var mellem skanse 7 og 8. Da de løsnede det første skud, lå jeg lige under mundingen på den ene. Det gav et forfærdeligt brag i mit hovede.

Kommandersergenten, som havde kommandoen, var en meget rask gut. Det hed ustandselig: »Rør, gå, fyr«. Disse to kanoner sendte omtrent 250 granater over til fjenden i kort tid.

Jeg blev ked af at ligge der og listede mig tilbage, bagom en stor travers for artilleristerne fyldt med ammunition. Her hjalp jeg dem lidt med vognene, at stille dem ind mod traversen; forresten stod jeg temmelig godt dækket der.

Fjendens granater slog ned omkring os og gik gennem jordvold og diger, dog blev ingen af os såret, hverken infanterister eller artillerister. Det var den strengeste kanonade, jeg endnu havde hørt. Den begyndte såvidt jeg husker om eftermiddagen og varede til om aftenen. Fjenden skød flere gårde og barakker i brand på Dybbøl bakke.

Fjenden gjorde os et slemt puds ved at skyde Sønderborg i brand, thi nu måtte vi i stedet for at ligge i Sønderborg i de dage vi var fri, ligge i telte eller under åben himmel nede ved brohovedet. En nat, da vi igen var på forpost, blev vi et par gange foruroliget af fjenden.

3. kompagni lå just langs chausseen til vagt for Dybbøl mølle. Vi fik os noget halm og lagde os så godt som muligt i vejgrøften. Noget efter kom fodgarden og satte deres

geværer i pyramider lige ved os. De skulle hen at arbejde i skanserne.

Da kl. var omtrent 11 hørtes geværskud og hurraråb lige foran os. Vi kom først op på benene og enhver på sin plads. Garden kom også løbende, og vor løjtnant befalede, at vi skulle give plads for garden, at de kunne komme til geværene. De fik også fat i geværene. Jeg troede, de skulle foran os, men i stedet hed det: »Venstre om, march«, og nu skulle I have set, hvor de lange livgardere smurte haser ned mod Sønderborg.

Vi gjorde højre om og rykkede frem ad chausseen op til feltbatteriet. Da vi havde stået der kort tid, sendte fjenden fra Broager et par stykker, som slog ned et par favne fra os og overvæltede os med jord. Imidlertid ophørte geværiden, og vi marcherede tilbage til vor gamle stilling.

Længere hen på natten foruroligede de os på samme måde. Det hele var nu blind alarm kun for at trætte os, fjenden stormede nemlig et gærde og blev der og skreg hurra og fyrede på vore forposter. Det varme øl fik vi dog den morgen, for nu var det rigtig blevet dag, og vi rykkede tilbage til dagstillingen nord for chausseen, omtrent lige over for møllen.

Førrige gang da vi var på landet, lå 2. regiment i Dyndved, 2. sektion af 3. delings 5. kompagni, som jeg stod ved, måtte blive i Sønderborg og gøre vagt. Vejen til Dyndved faldt os meget lang. Jeg og et par flere stak ind bag et gærde og lod løjtnanten marchere med det øvrige mandskab. Jeg spiste et stykke brød og skiftede støvler, thi mine fødder blev ømme. Vi gik nu ganske langsomt efter de andre til vort kvarter og meldte os til aften.

Denne gang måtte vi til Ulkebøl. Jeg måtte ligeledes denne gang gøre vagt eller på ordondans hos bataillonskommandøren, Arnholtz. Da de tre dage var omme, marcherede vi igen af til Sønderborg og til skanserne. Det gik som sædvanligt, om natten når bomber og granater ikke faldt så tæt, stod vi ved

traverserne og holdt vagt, om dagen måtte vi krybe ned i hulerne som grævlinge. Om aftenen, da vi var blevet afløste og var kommet ned til vort kvarter, som var bag et lille opkastet dige ikke langt fra brohovedet, hørtes der, da vi havde stået der nogen tid, en fandens alarm af hurraråb og geværskud. Vi måtte straks afsted mod venstre fløj.

Nu begyndte bomber og granater for alvor at spille fra fjendens skanser og slog ned rundt omkring os. Vi kom forbi en afbrændt gård. Jeg kikkede lidt skævt ud ved hjørnet af de stående mure. Jeg måtte alligevel fremad, over et par marker op langs med et dige. Dog en granat slog ned ved diget. Jeg stak mig ned, vi kom langsomt frem, og der ude lidt til venstre ved et andet dige, var en lille løbegrav opkastet og i en vis afstand overlagt med brædder, hvorpå der var kastet jord. Den krøb mange ned under. Jeg troede, det var befalet og gik også derned for at dække mig, men det varede ikke længe, før vi fik befaling at rykke frem. Vi kom så over til den nye skanse ved havet. Her stod vi en halv times tid, da ophørte geværidlen, og vi gik tilbage og lagde os til at sove under en uafbrudt kanonade. Vort artilleri fyrede i et væk fra Als. Det så meget smukt ud, thi somme tider fløj der fire kugler gennem luften for hvert skud – helt gloende.

Om morgenen, da jeg vågnede, gik kanoerne lige stærkt. Om aftenen kl. 10 marcherede vi til Als for sidste gang, og vi lå på den anden side af Tandslet.

Jeg tillige med 5 andre kom til vort kvarter kl. 3 om natten, vi fik kaffe, som konen kogte til os, og vi fik en seng at ligge i, som var den første gang, siden jeg kom til Als. Det var det bedste kvarter, jeg endnu havde haft. Vi købte mælk og æg, og konen kogte for os. Da vi havde været der 3 dage, skulle vi igen til Dybbøl, men for sidste gang, det var om søndagen d. 17. april.

Vi havde omtrent 3 mil at gå, førend vi nåede vor stilling. Jeg stod bag skanse nr. 6, og straks slog en meget stor bombe ned

iblandt os. Den gjorde os ingen skade, thi den gik langt ned i jorden. Jeg så den i luften og løb lidt til venstre. Hen mod aften fik 3. deling, som jeg stod ved, befaling til at arbejde i nr. 6. Hele mandskabet begyndte at brumme, thi vi havde været der før.

Løjtnanten blev så hentet, og vi marcherede. Det gik imidlertid bedre, end jeg troede, for der kom ikke en kugle i skansen, i den tid vi var der. Vi fyldte poser med jord og bar op til brystværnet. Kl. 1 blev vi afløste og løb tilbage til vore huler, som var så store, at der kunne være en sektion i hver. Henad morgenstunden var jeg nærved at falde i søvn, men jeg blev vækket på en ubehagelig måde, idet en stor bombe faldt ned i traversen midt iblandt os og en anden sektion, der lå til højre for os, og jeg blev overvæltet med jord.

Den slog flere geværer helt krumme og flåede skæfterne af dem. Mit gevær fik et let sår i skæftet, som til lykke ikke gjorde det utjenstdygtigt. Vi løb nu hen til et andet sted, thi vi havde desværre kun en løjtnant ved hele kompagniet. Vor kompagnikommandør var blevet såret af en granatstump forrige gang, da vi var på forpost.

Løjtnanten gav ordre til at rykke frem i en anden løbegrav, men det var nu mere til skade end gavn, thi her blev vi beskudt langs med løbegraven. Der faldt flere af vore folk.

Jeg troede næppe, jeg var kommet godt derfra, for jeg var ulykkeligvis kommet uden for den egentlige løbegrav, hvor der var en lille vold opkastet. Kuglerne peb ind i volden, som adskilte mig fra mine kammerater, og da der blev kommanderet retirer, måtte jeg krybe på hænder og fødder, til jeg nåede vor første stilling. Jeg slap dog godt derfra.

Her slutter optegnelserne desværre, for det ville have været interessant at høre om selve stormen på Dybbøl. Udfra nedenstående brev, som Lorenz Damm har sendt fra fangenskab, ved vi, at han blev taget til fange den 18. april.

d. 24. april 1864

Kære svigerinde

Jeg tør vel ikke fortælle dig, at jeg er fange, thi jeg havde talt med din broder og flere fra Rinkenæs. Thomas (svigerindens broder) sagde, at jeg nok skulle blive hjempermitteret den næste dag, men han tog fejl, thi jeg befinder mig for tiden over 100 mil oppe i Tyskland.

D. 18. blev jeg taget til fange ved Dybbøl og kom til Flensborg samme aften. Vi blev indkvarteret i en kirke. Vi blev den næste dag med i Flensborg. Vi blev meget godt beværtede i Flensborg af borgerne.

Vi blev ført derfra d. 20. om formiddagen, og kom med jernbanen til Hamborg om aftenen. Vi blev indført i et stort eksercerhus, hvor vi fik hvedebrød at spise og en god halv bajer at drikke, førend vi lagde os til at sove.

Næste dags morgen førtes vi længere ind i Hamborg, og blev der dagen over på kaserne. D. 22 førtes vi fra Hamborg til Berlin, hvor vi ankom om aftenen.

Vi blev godt modtaget i Berlin. To preussiske underofficerer trakteredede mig og 2 soldater mere med så meget bajerskøl, som vi kunne drikke. Vi måtte derfra samme aften klokken 11. Jeg sov godt den nat i vognen. Jeg tror nok en del af fangerne førtes til et andet sted, thi de fleste af mit regiment er her ikke.

Ved alle hovedstationer blev vi godt modtaget og trakteredet med alt muligt. Vi ankom d. 23. til vort bestemmelsessted henimod aften. Her blev vi også særdeles godt modtaget. Vi fik straks noget at spise og at drikke. Cigarer fik vi foræret o.s.v.

Tæt ved, hvor jeg befinder mig, er en stor bjergkæde, som kaldes Riesengebirge, de er bedækket med sne. Vi kom gennem store fyrreskove og smukke frugtbarer, hvor rådyr gik og græssede i små flokke.

Afbildningen som du ser, er den fæstning, hvori jeg for tiden befinder mig som fange, og navnet på den står nedenunder. Det ser

ud til at være en gammel stad. Nu vil jeg ikke fortælle mere om dette.

De som havde deres papirer den første dag, vi kom til Flensborg er blevet hjempermitterede. Jeg ved ikke om jeg er så lykkelig at komme hjem, eller om jeg skal blive her i længere tid.

Fra Flensborg skrev jeg til Thomas efter mine papirer, men jeg måtte jo afsted, før end jeg hørte noget til dem. Jeg ved ikke om de er kommet til Flensborg. Dersom det er muligt, ønsker jeg gerne at have sendt dem herop, thi det kunne da hændes, at vi endnu kunne blive permitteret.

Du kan gøre mig den tjeneste, at tale med din broder Thomas herom, og se hvorledes, det kan skikke sig. Dersom jeg skulle blive forlegen for penge, må jeg vel skrive efter nogle. Jeg beder dig kære svigerinde at skrive til mig så snart som muligt. Min adresse er Lorenz Damm, krigsfange af 2. regiment 5. komp. nr. 647 i fæstningen Schweidnitz i Schlesien.

I være alle hilset på det venligste fra mig, eders taknemmelige svoger

Lorenz Damm.

Fra et senere brev vides det, at Lorenz Damm blev flyttet til Theresienstadt i Østrig, hvor han befandt sig vel. I den gamle almanak er noteret: D. 12. august rejste jeg fra Theresienstadt. D. 21. august var jeg hjemme.

Om hans videre skæbne vides kun lidt. Han har imidlertid boet i Kolding omkring 1867, muligvis som optant. Senere skal han være flyttet tilbage og have bosat sig i Varnæs, hvor han i 1878 modtog erindringsmedaljen for sin deltagelse i krigen 1864.

På dette fornemme brevpapir skrev Lorenz Peter Hansen Damm hjem til sin svigerinde fra fangenskabets i Schweidnitz.

Zu haben bei A. Hasen

SCHWEIDNITZ.

Lith. v. A. Hasen

22 April. 1864

Dear Cousin!

I can not tell you how long
I have been waiting for your
letter. Thomas says that you
will be here in the next few
days and I am sure you will
bring me some news from
the old country. I am sure
you will find everything well
and hope to see you soon.
I am sure you will find
everything well and hope to
see you soon.

Gamle, danske sange fra Canada

AF J. C. GUNDESEN

På kirkegården i Dickson, Alberta i Canada, ligger pastor J. C. Gundesen begravet sammen med sin kone og to af deres børn. Han var født og opvokset i Varde, rejste som voksen til Als og udvandrede senere. I Minneapolis søgte han præsteseminariet, og efter en halv snes års præstegerning hos en dansk menighed i Wisconsin, flyttede han til den nye, danske koloni i Dickson i 1904. Han slap ikke forbindelsen med Danmark, og hans børn lærte dansk, men tredie generation bruger engelsk. Blandt hans papirer fandtes disse sange, som er gengivet med den originale retsskrivning.

SØNDERJYLLAND

Mel.: Danmarks dejlig Vang og Vænge.

Sønderjylland dybt sig vonder
I sit Hjerterod.

Myrderiets grimme Aander
Mejer ned for Fod.

Mand og Søn paa Valen segner,
En for en i Døden blegner,
Sorgen med de sorte Vinger
Bud om Døden bringer.

Tungt er Aaget, du har baaret
Siden fir's og treds.

Lige ømt og frisk er Saaret –
Efter Aar Halvtreds.

Ej du hærdes og forstenes;
Før det skilte genforenes –,
Ingen Lægedom der findes,
Saaret ej forbindes. –

Ind i Stridens Mulm vi spejder,
Skønt en lukket Bog,

Mod den Dag, da vi ved Ejder,
Hejser Danebrog.

Herren Hovmods Aand nedtrykker
Slaar i Stumper og i Stykker
Trælleaag og Herskevælde
Stærk som Dovras Fjelde.

Mange Liv saa dyrebare
Krigen slukker ud;
Hvorfor ej vi kan besvare,
Men vi tror paa Gud,
Han, som styrer Folkets Skæbner,
Han som Rigerne afvæbner,
Naar hans Tid for Fred er inde
Folket Fred skal finde.

Feb. 1915.

ALS

Mel.: Der er et yndigt land.

1.

Der er en dejlig Ø
og Østerhavets Vover
Den tager mild i Favn
Hver Mark er lig et Urtebed
Som i en Have pranger
Og Als er Øens Navn.

2.

Den Ø en Rigdom har
Af skønne Bøgeskove
Som langs med Stranden gaar
Der lyder Lærkens glade Sang
Og Nattergalens Trille
I Sommer Natten slaar.

3.

Og naar i Vaarens Tid
De nyudsprungne Bøge
Staar i sin fulde Pragt
Naar da jeg gennem Skoven gik
Den drog mig og den fængslede
Mig med en sælsom Magt.

4.

Da bli'er der lukket op
For Sangens Væld derinde
I Hjærtets trange Bur
Med Lærken synger jeg om kap
Og glad jeg da maa prise
Den skønne fri Natur.

5.
Vel er den Ø mig kær
Dog kærere er Folket
End Mark og Skov og Eng
At bo og bygge her er skøn
Blot Tyskerregimentet
I Graven fik en seng.

6.
Mon Dagen kommer snart
Da Dannebrog kan vaje
Igen ved Hus og Gaard?
Det bli'r en Dag saa stor og skøn
Da atter Sønderjyden
Igen faar blide Kaar.

Marts 1915.

»TIL SØNDERJYLLAND«

Mel.: Ja vi elsker dette Landet.

1.
Ja vi elsker Fædrelandet,
Som os Gud det gav
Til et Værn Gud skænket Vandet,
Gav det store Hav
Kun mod Syd den gamle Skandse
Sunken er i Grus
Hvor tidt før vi brød Landse
For vort eget Hus.

2.
Thyras gamle Vold er sløjft
Tabt er Sledsvigs Jord.
Fjenden gennem Landet strøjfed
Har fra Syd til Nord
Og din Ret den soleklare,
Ej han brød sig om
Grimme Fjende, vent kun bare,
Bi paa Herrens Dom.

3.
Grænsen kan med Vaaben flyttes
Baade op og ned
Naar der ikke mer vil lyttes
Til Retfærdighed
Men naar Folket tro vi finder
Mod den gode Sag

Pastor J. C. Gundesen. Foto ca. 1900 i Menomoneie, Wisconsin, USA.

Da for Sønderjylland rinder
Atter op en Dag.

4.
Modersmaalet paa vor Tunge
Er vor Værn og Trøst
Det vi tale vil og sjunge
Ret af Hjærtens Lyst
Ej vi lader os det frarane
Hjærtets rette Tolk
Det vi skriver paa vor Fane
Her bor danske Folk.

5.
Ja vi vil om Sproget værne
Saa det ret har Skik
Lig en ung og dejlig Terne
Staar hun for vort Blik
Det vi elske vil og love
Medens vi er til
Ej for Guld og grønne Skove
Vi det bytte vil.

Febr. 1915.

Æ Stampmøll

AF ERIK LORENZEN

Lagerforvalter Erik Lorenzen, Haslev, mindes drengedage ved Farversmølle.

Omkring år 1900 var der foruden de to møller ved dammen, endnu en tredje mølle, som Johs. Meyer på kortet af ca. 1650 har placeret i skovens udkant mod Rugkobbøl. Denne mølle kalder han »de Stampmühl« og det meget kendte stednavn »Roukoffelfort« er overgangen over Hesselbækken på vejen mod Sønderkov, i dag ikke »Fort« eller vadedsted, men en standkiste af granit, og vej over den!

Møllen har endnu i min bedstefaders, møller Friedrich Lorenzens, tid været i drift, han døde i 1865 og bedstemor solgte møllen til møller Bruhn fra Strågård mølle. Han var matador og »samlede« på møllerne i Åbenrås omegn, Nymølle og Rundemølle med flere. I mine drengear – omkring århundredeskiftet – har jeg flere gange været ved møllen, ganske vist var den ved at gå i forfald, men murene stod endnu – der var stråtag på, og bindingsværkets tømmer var medtaget af tidens tand, dog ikke værre end at vi drenge tog en tur over hanebåndet. Af inventaret var stadig de store firkantede plader, ligeledes visse ting af »drevet« og transmissionen med gamle træ-remskiver, både til træk og frigang til stede. Møllehjulet var sunket sammen, mølledammen var tilgroet, men det var spændende at tage en tur over tuerne ud efter iris og dunhammer. Denne dam fik sit vand fra de to andre møllers afløb, og bækken løb igennem et naturskønt landskab. Afløbet fra stampmøllen – Hesselbækken – østpå, var smukt indrammet af hassel og vilde roser, tjørn og elletræer og vi drenge stod i bækken og plukkede nødder i september måned, eller i kartoffelferien når vi var ude efter kaninfoder. Dejlige dage, når vi

kunne slippe væk hjemmefra nogle timer. Men når vi så kom hjem med våde sokker vankede der selvfølgelig en omgang klø, velfortjent, for intet undgik mors skarpe blik.

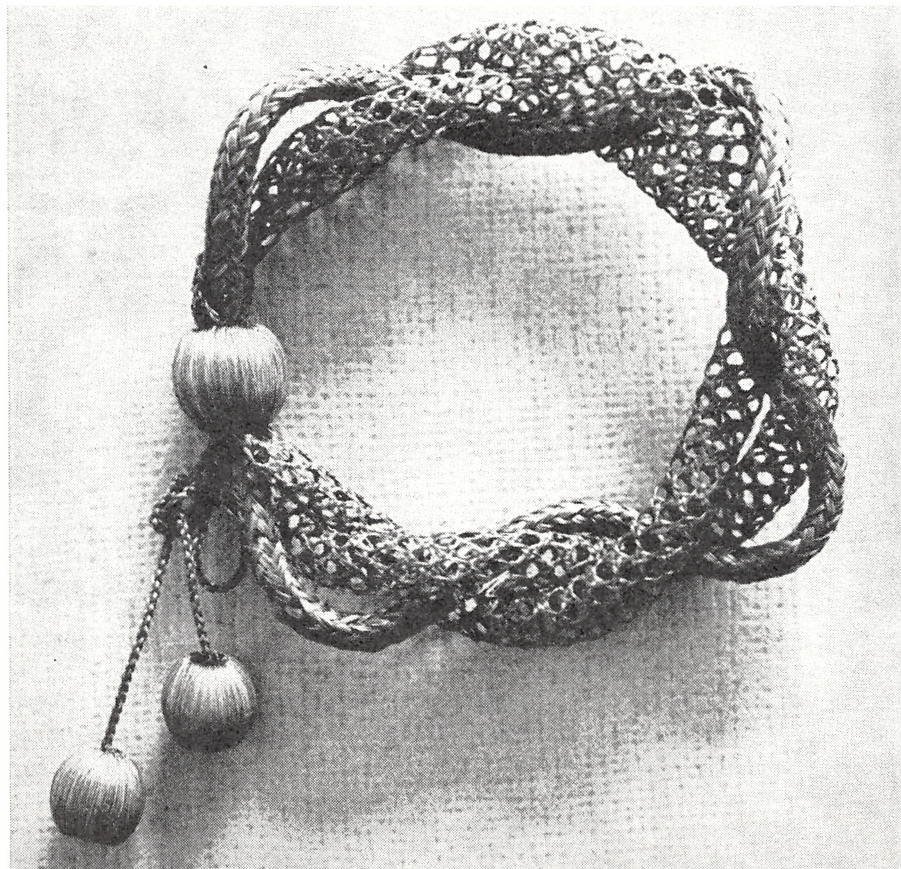
Den mølle der er afbildet i »Sønderjysk Månedsskrift« årgang 1965 brugtes af møller Andresen i den tid omkring 1900–1910 til korn og gryn, hvorimod den anden, der lå ca. 20 meter længere mod syd ad skoven til og nu ikke findes mere, anvendtes til almindelig landbrugsformål. Jeg har set, at der blev rensset plejeltærsket korn på en rensemaskine af temmelig primitiv konstruktion, af den type som gamle møllebygger Lorenzen fremstillede i slutningen af 1890-erne.

Hjortekilden, eller »æ Hjortsoel« (Soll eller Soel, gl. dansk for lille kilde) leverede vandet til den store dam ved Farversmølle. Den lå nogle hundrede meter nordvest på i Sønderskoven, op mod Gallehusvejen hvor »Rød-Anders-Egen« står lidt inde i skoven på den anden side af vejen.

Forskønnelsesforeningen i Åbenrå havde anbragt en bænk ved kilden og flottet sig med et stabilt legetøjsmøllehjul med overfald. Vandet var stærkt jern- og okkerholdig og både træskuddet og møllehjulet var stærkt overgroet af okker. Det vand havde en vidunderlig dejlig smag, og vi forsømte aldrig at slukke vores tørst, når vi var trætte af at plukke hindbær eller blåbær og endte vores plukketure i juli – feriemåned – oppe ved »æ Hjortsoel«, inden vi drog hjemad til byen igen.

E. Lorenzen.

Det kan ikke med sikkerhed siges om stampemøllen fra 1900 er den samme som Johs. Meyer har sat omkring 1650, men det er vist, at den var flere hundrede år gammel efter dens tilstand at dømme!

EFTERLYSNING

Sønderjysk Månedsskrift bragte i sidste nummer en artikel om hårfletning på maskine. Artiklen har medført en del henvendelser fra folk, som havde smykker af flettet hår i privateje eller havde oplysninger om sådanne hårsmykker.

Der må stadig være mange af Månedsskriftets læsere, som ligger inde med effekter fremstillet af hår (hårsmykker, fletninger, parykdele m.m.) eller oplysninger om sådanne effekter. Der må også være en del, som kender nogen, som kender nogen osv. Det ville være særdeles spændende om der dukkede oplysninger om redskaber, fletteteknik og eventuelle hårflettere op.

Alle oplysninger, som enten kan videreudbygge eller bekræfte de hidtil indsamlede oplysninger, er af største vigtighed. Har De derfor oplysninger af nogen art om hår og hårarbejder, bedes De skrive til

Torben Juul
Skaarupgaard, Skaarup
5400 Bogense

tlf. (09) 81 14 10 efter kl. 18.00.

Alle forsendelsesudgifter godtgøres, og jeg vil gerne vurdere eventuelle hårsmykker for Dem (alder, art, fremstiller).

På forhånd tak for Deres henvendelse.

Torben Juul.

I januarhæftet bragte vi et billede af den gamle skole i Vedsted. Flere læsere, som vi siger tak til, har gjort opmærksom på, at det nu ikke var den rigtige gamle skole fra 1834, et faktum, som artiklens forfatter stadsskoleinspektør L. S. Ravn, omgående havde bemærket. Her er det korrekte billede af den kønne gamle bygning med stråtag. (Historiske Samlinger for Sønderjylland).

Laternetog

AF ANNE-HELENE MICHELSEN, ÅBENRÅ

Med interesse læste jeg bibliotekar Finn Stendevad's artikel om oprindelsen til at gå med laterne i november/december månedsskriftet. Vi gik også med laterne (ikke med lanterne – lanterne er noget helt andet) her i Kolstrup; vi gik for os selv, vi børn, store og små, fra husene her i den gamle landsby, som det endnu var i min barndom, selv om Aabenraa havde indlemmet Kolstrup i 1906 – eller var det 1907? Vi gik en lun august-aften ved syv-ottetiden – august lå fast, helt fast, selv om børnehaveforeninger og andre børnevenlige foreninger foranstalter lange optog, hvor forældre går med i rækkerne, nutildags, i september eller oktober, ligesom

det nu passer ind i deres plan med en basar eller anden godgørende fest. Dengang omkring 1920 ordnede vi børn det selv, og vi vidste, det skulle være i august, en af de aftener, hvor luften i det bløde tusmørke føltes varm og lun.

Hvorledes budstikken gik rundt, at i aften gik laternetoget, husker jeg ikke. Men sådan en aften dukkede den ene laterne efter den anden op, og snart gik der et optog af børn, hver med deres papirlaterne og sang: Laterne – Laterne – die Sonne, Mond und Sterne, brenne aus mein Licht – brenne aus mein Licht, nur mein liebe Laterne nicht, og derpå fulgte en lang remse om, hvad folk lavede i

Bremen (nærmest en vrøvlevise). Så gik op-toget et stykke tid i tavshed, inden vi gentog sangen. Ved ottetiden skulle vi være hjemme igen. Det var meget højtideligt.

Ofte har jeg tænkt over, hvorfor vi gik med laterne, og jeg mener ligesom Finn Stendevad, at det er en urgammel tradition. Dog har jeg været fristet til at henvise til månen.

Det menes jo, at der langt tilbage i tiden har været månedyrkelse her til lands, og så passer august måned. De andre lysfester var november, Allerhelgensdag, februar, Persblus, som de bruger på Rømø, og maj, Valborgsaften, hvor der også brændtes blus, se H. F. Feilberg.

Sagt og skrevet

Faarhus og Auschwitz

Efter at det tyske fjernsyn havde vist Holocaust i dagene 22.–25. januar og haft værdifulde debatter om seriens historiske og aktuelle perspektiver, ventede man spændt på reaktioner fra det tyske mindretal.

Den første reaktion, der var at læse i Der Nordschleswiger, kom den 6. februar i form af et langt læserbrev fra den gamle nazist Athur Petersen i Terkelsbøl. Han skrev bl.a.: »Die Holocaust-Kampagne ist jüdische Habsucht a la Shylock, dem hartherzigen orthodoxen Juden bei Shakespeare. Holocaust ist der Anfang von einer neuen riesigen Erpressung der doofen Deutschen.« Arthur Petersen skrev adskilligt andet, så man måtte undre sig over, at Der Nordschleswiger kunne bringe et læserbrev af denne art uden en samtidig kommentar med afstandtagen.

En skarp afstandtagen kom derimod fra den tyske sognepræst i Åbenrå, Hermann Schimanski, og fra Klaus Wittmann, Åbenrå. Deres læserbreve blev offentliggjort i Der Nordschleswiger den 9. februar sammen med et nyt læserbrev på Arthur Petersens linie, skrevet af Irmgard Conradsen, Nordborg, – og sammen med en ledende artikel, hvori redaktør S. Matlok omsider tog stilling til »Holocaust und die Deutschen«, som overskriften lød.

Efter at have taget klart afstand fra de nazistiske masse mord på jøderne skrev Der Nordschleswiger som kommentar til det danske fjernsyns beslutning om alligevel at bringe Holocaust:

»Die Fernseh-Serie »Holocaust« birgt die Gefahr in sich, daß in diesem Lande eine neue anti-deutsche Welle erzeugt wird, daß die deutsche Vergangenheit nicht auch aus der geschichtlichen Situation heraus gesehen wird. Es darf, wie in diesen Tagen geschrieben wurde, weder die Verurteilung der Deutschen für ewige Zeiten noch die Verjährung von Schuld geben, sondern es muß sachlich diskutiert werden, ohne Pauschalurteile zu fällen oder nur um Vorurteile bestätigt zu bekommen. Wenn in diesem Lande über »Holocaust« und über die deutsche Vergangenheit diskutiert wird, muß auch die eigene jüngste dänische Geschichte zur Sprache kommen: es genügt eben nicht, wenn u. a. Herr Rudbek immer nur der deutschen Volksgruppe eine unbewältigte Vergangenheit vorwirft. Dabei sollte man sich jedoch davor hüten, gegenseitig nur aufzurechnen. »Holocaust« und die Diskussion über bewältigte und unbewältigte Vergangenheit haben nur dann Sinn und Berechtigung, wenn daraus die geschichtliche Verpflichtung

tung – gerade in unserem deutsch-dänischen Grenzland – erwächst, dem Andersdenken mehr Toleranz entgegenzubringen als es noch heute der Fall ist.«

Bemærkningen om, at man ikke i Danmark kan diskutere Holocaust og den tyske fortid uden at trække den nyeste danske historie ind i billedet, måtte forstås sådan, at man ikke kan diskutere Auschwitz uden samtidig at diskutere Fårhus. Overfor dette perspektiv reagerede en af de unge indenfor det tyske mindretal, Helge M. Wolffhechel, lokalredaktør for Der Nordschleswiger i Haderslev og medlem af den tyske hovedbestyrelse.

Wolffhechel, der havde givet sin artikel i Der Nordschleswiger den 14. februar overskriften »Holocaust und Faarhus sind zwei Paar Schuhe«, tog skarpt afstand fra Arthur Petersens artikel og fortsatte derefter:

»In diesem Zusammenhang auch ein Wort zum Leitartikel des »Nordschleswiger« vom 9. Februar zum gleichen Thema. Wohl im Sinne der »Ausgewogenheit« meint dieser Artikel, nicht ohne einen Hinweis auf »dänische Fehler« auskommen zu können. Welche Fehler hat Dänemark denn bei der Juden-Verfolgung gemacht? Das war doch das Thema des Artikels! Man kann doch – wie der gleiche Artikel an anderer Stelle erklärt – nicht zwei Fehler gegeneinander aufrechnen.

Der Artikel scheint auch etwas den Sinn für Proportionen verloren zu haben. Man kann den Mord an sechs Millionen Männern, Frauen und Kindern nicht mit der Rechtsabrechnung in Dänemark nach der deutschen Kapitulation vergleichen. Die Volksgruppe sollte endlich Schluß machen mit dieser Art von »Faarhus-Mentalität«. – Selbstverständlich sind bei der Rechtsabrechnung Fehler begangen worden. War sie aber nicht die verständliche Reaktion eines Volkes, das fünf Jahre lang unter der Knute der deutschen Besatzungsmacht gelebt hat?

Nach dem Abzug der deutschen Besat-

zungstruppen ging es allen Kollaborateuren der Besatzungsmacht an den Kragen. Und dazu gehörte per Definition auch die deutsche Volksgruppe. Ganz ehrlich, welcher deutsche Nordschleswiger, der aktiv in den gleichgeschalteten Organisationen der Volksgruppe mitgearbeitet hatte, erwartete denn nach einer deutschen Niederlage ungeschoren davonkommen zu können? Wenn ja, dann zeugt das von einer kaum zu überbietenden Naivität.«

Wolffhechels artikel vakte opsigt indenfor det tyske mindretal, men først den 24. februar kom Der Nordschleswiger med en reaktion fra et andet medlem af den tyske hovedbestyrelse, Gerhard Kaadtmann, Åbenrå. Han erklærede sig enig med Wolffhechel i udgangspunktet:

»In einem »Standpunkt« – veröffentlicht am 14. 2. 1979 im »Nordschleswiger« – schreibt Helge Wolffhechel, Hadersleben, daß »Holocaust« und Faarhus zwei Paar Schuhe sind. Dieser Feststellung kann man nur zustimmen. Hinter diesen beiden Begriffen verbergen sich zwei Ereignisse, die in keiner Weise mit einander verglichen werden können. Die im umstrittenen Film »Holocaust« geschilderten Verbrechen, die gegen das europäische Judentum vom Nationalsozialismus begangen wurden, sind so grausam, daß man hierfür die richtigen Worte nicht findet.

Soweit verstehen wir uns, Helge Wolffhechel.«

Men derefter kritiserede Kaadtmann retsoppgøret overfor det tyske mindretal i 1945 og efter en omtale af Fårhusproblemet understregede han:

»Doch ganz entschieden wehre ich mich gegen das Wort »Kollaborateur«. Laut Duden ist ein Kollaborateur ein »mit dem Feind Zusammenarbeitender«. Als Kriegsfreiwilliger spreche ich ganz sicher im Namen vieler Nordschleswiger. Ich kenne keinen, der sich freiwillig zum Kriegsdienst meldete, um ge-

gen Dänemark zu kämpfen, sondern für Deutschland. Wir haben es nicht getan, um irgendwelche Vorteile zu erreichen, sondern weil wir meinten, eine Pflicht erfüllen zu müssen. Das wurde anerkannt, auch von der dänischen Regierung und vom dänischen Parlament, und es mußten nach dem Kriege Gesetze mit rückwirkender Kraft beschlossen werden, um uns überhaupt bestrafen zu können. Diese Feststellung gilt sinngemäß auch für die Zeitfreiwilligen. ...

Es hat ohne Zweifel in der Zeit von 1940–1945 Angehörige der Volksgruppe gegeben, die im Sinne des Wortes Kollaborateure waren. Wenn man aber auf diesem Gebiet Nachforschungen anstellt, wird man überrascht sein, daß es nur sehr wenige waren – erstaunlich wenige!

Darum bitte ich Dich, Helge Wolffhechel: Überdenke noch einmal den letzten Teil Deines »Standpunktes«. Es würde mich sehr freuen, wenn Du den wirklichen Sinn des Wortes »Kollaborateur« erkennst, und dies dann in einem neuen Standpunkt im »Nordschleswiger« mitteilen würdest. Viele Nordschleswiger werden es Dir danken und ein Mißverständnis, das innerhalb der Volksgruppe ein gewisses Aufsehen erregt, wäre ausgeräumt.«

Helge Wolffhechel svarede den 27. febru-

ar 1979 og indledte med en bemærkning om »was ein wenig kratzen an den »Dogmen« der Volksgruppe doch alles bewirken kann«! I svaret skrev han bl.a.:

»Mit aller Entschiedenheit muß ich mich gegen den Vorwurf zur Wehr setzen, die deutsche Volksgruppe als Kollaborateure der deutschen Besatzungstruppen bezeichnet zu haben. Eine derartige juristische oder moralische Wertung des Verhaltens der deutschen Volksgruppe in den Kriegsjahren war auch gar nicht das Thema meines Artikels. Ein unvoreingenommener Leser hätte diesen Eindruck – wie mir auf Anfrage bestätigt worden ist – auch nicht bekommen können.

In den fraglichen Absätzen meines Artikels ging es mir lediglich darum, Verständnis für die dänische Reaktion auf die deutsche Besetzung und damit auch auf das Verhalten der deutschen Volksgruppe in den Jahren vor und während des Zweiten Weltkrieges zu zeigen. Und für »Herrn oder Frau Jensen« hatten die deutschen Nordschleswiger mit dem »Feind« zusammengearbeitet. Noch ein Wort zu den Versicherungen und Zusagen der dänischen Regierung und des Königs: Wie hätten beide Instanzen bei der damals herrschenden Lage anderes tun können, als den Willen der Besatzungsmacht auszusprechen? Ich frage nur.«

Boganmeldelser

Nørrevold og Søndervold

I festskriftet til Johan Hvidtfeldt har redaktør, mag.art. C. A. Christensen, skrevet om »Arns-holm og Valdemar Sappi. Et nordslesvigske drama på Valdemar Atterdags tid«. Artiklen kommenteres af H. P. Jensen, Agerskov:

I Arrild sogn har der siden 1300-tallet ligget to store voldanlæg: Nørrevold eller Arns-holm og Søndervold.

I 1974 indledte Haderslev Museum i samarbejde med Nationalmuseet udgravningen af Nørrevold. Siden er der gravet hver som-

mer. Afslutningen ligger endnu flere år frem i tiden.

Nørrevold kan nu skønnes at have været i brug et kortere åremål, hvorefter anlægget har lidt en del i de efterfølgende århundreder. Omfattende bygninger er helt nedbrudt og

bortkørt, volde og grave er skredet noget ud, men i øvrigt er anlægget uforstyrret. Arkæologien når frem til rene snit, omend mange detaljer endnu er uklare.

De to voldanlæg og en personkreds omkring dem er nævnt forholdsvis tit i middelalderlige dokumenter. Der er altså muligheder for at bygge tids- og stedhistorie op på en sønderjysk egn, hvor middelalderen som mangesteds ellers er et tomrum i historisk henseende.

I festskriftet til Johan Hvidtfeldt har middelalderhistorikeren, magister C. A. Christensen skrevet et bidrag: Arnsholm og Valdemar Sappi. Et nordslesvigsk drama fra Valdemar Atterdags tid.

Da C. A. Christensen stammer fra Toftlund få kilometer fra Arrild har de to anlæg tidligt interesseret ham. Allerede i 1934 var han nået frem til en opfattelse af voldstedernes historie, der interesserede dr. Lis Jacobsen. Christensen identificerede ejeren af Nørrevold (Arnsholm) som Valdemar Atterdags lensmand, Valdemar Sappi. Søndervold tillagde han lokale adelsslægter, der slutteligt ved giftermål blev til den så kendte Limbekslæggt. Voldanlæggenes undergang mente han måtte ses som et led i stridighederne mellem den danske konge og inden- og udenlandske fjender i de bevægede år mellem 1350 og 1375.

Emnet har siden interesseret C. A. Christensen. Nørrevolds udgravning fik ham til at tage ungdomsinteressen op. Tilmed havde de mange år siden 1934 givet ham muligheder for omfattende studier i danske og udenlandske arkivalier, der rummer oplysninger med tilknytning til voldstederne og deres personkreds.

Christensen har nu ganske ændret opfattelse af voldstedernes tilbliven og historie. Han er forblevet ved Valdemar Sappi, men tillægger nu denne en endnu større rolle end i ungdomsarbejdet. Sappi kan antages som klosterfoged for Løgum kloster at have opført Søndervold – eller Arnsholm I, der kan

være gået til grunde allerede i 1351. Nogle år senere opfører han Nørrevold – eller Arnsholm II – og beholder ladegårdsjorden omkring Søndervold. Denne jord har i 1530 kunnet identificeres som Løgumbirkjord, men ses siden dyrket af bønder af Arrild bylav. Nørrevold antages gået til grunde i 1368. Valdemar Sappis omfattende jordegods er derefter fløjet for vinden i mange år efter, men kan alligevel følges ret nøje. C. A. Christensen har gjort dette med megen omhu og udleder en lang række interessante konklusioner af de mange, jævnligt noget fragmentariske oplysninger.

Under udgravningerne har museumsfolkene ret tidligt erkendt, at Nørrevolds udforskning måtte ske ad flere veje. En anset historiker har nu ydet et væsentligt bidrag, men man er næppe nået til vejs ende. Det må håbes, at han vil vise emnet fortsat interesse og især tilskynde endnu flere til en indsats. En hel egn dukker nu frem i historien, og der er andet end de to voldanlæg. Christensen nævner også denne gang men kun kort de kendte adelige slægter med tilknytning til Roost, der også siden hen rummede frigårde og så mange betydningsfulde gårdmandsslægter. Roost bys gårdhistorie og slægtshistorier er kun flygtigt behandlet. Sognets udskiftningsakter og stednavne kan måske også afgive oplysninger der peger tilbage til den fjerne tid, da de ensomme enge ved Roost og Arrild var skueplads for et stykke Danmarkshistorie.

Alt omkring Nørrevold er endnu kun på begynderstadiet. Arkæologerne begynder imidlertid allerede at kigge mod Søndervold, hvor nu kun borgbanken og en mindre del af ladegårdsbanken står. C. A. Christensens afhandling strigler på de mange detailoplysninger. Der kan anes hypoteser, der trænger til yderligere underbygning. Allerede nu er det såre interessant læsning i hans standsmæssige honnør for Johan Hvidtfeldt. Fra hans hjemegn skal lyde en oprigtig tak.

En lægmand vover en enkelt kritisk be-

mærkning: Den vej på landjord mellem de to voldsteder, C. A. Christensen mener har eksisteret (efter Svend Grundtvigs Folkeminder), må være tvivlsom. Begge voldsteder ligger i brede engdrag, der var kendte for ufarbarhed alle dage. Der kan spores en gammel vej fra Roost by til Søndervold og muligvis videre efter Løgum kloster. Der er endnu ikke fundet nogen vej fra Nørrevold efter Sandet, der som oprindelig del af Fogedgården i Roost kan have været ladegård for voldstedet. Ar-

kæologerne leder ivrigt efter bro og vej, men endnu uden resultat. Stedkendte har svært ved at forestille sig, hvor denne vej kan have gået.

Fiskebækken løber imidlertid tæt forbi begge voldanlæg. Før vandløbsreguleringen i trediverne var den et ganske antageligt vandløb, som virksomme drenge kunne besejle på hjemmelavede flåder. Bækken må også have kunnet bære pramme, om den så vitterlig har gjort det, er en anden sag.

H. P. Jensen

Løgumkloster Studier 1.

Et nyt bidrag til den efterhånden ret omfattende litteratur om Løgumkloster foreligger med refugiets kulturforenings festskrift til Olga Bartholdy på 80-årsdagen under titlen »Løgumkloster Studier 1«, en titel, der lover, at der vil komme fortsættelser. Det er et festskrift, der tjener Olga Bartholdy til ære. Det indledes med en hyldestartikel af A. Bork Hansen til Olga Bartholdy med tak for hendes indsats på refugiets bibliotek.

De fleste bidrag handler om cistercienserne og deres kloster i Løgum. Lektor, dr. phil. Brian McGuire fra Institut for græsk og latinsk middelalderfilologi ved Københavns universitet fortæller om cistercienserne som de første repræsentanter for den nye mentalitet, hvori frelsen muliggøres gennem et indre selvopgør, og om deres indtog i Norden 1143 tilkaldt af det svenske kongepar og 1144 af ærkebiskop Eskil i Lund, der fik oprettet Herrisvad i Skåne og senere Esum. McGuire støtter Jürgen A. Wissings forklaring, at når Herrisvad fik munkene fra Cietaux, skyldtes det, at Clairvaux allerede havde måttet afstå så mange munke til de nye svenske klostre i 1143. Godt et halvt hundrede år senere var der oprettet ikke mindre end tolv klostre for mænd og to for kvinder af de danske cisterciensere. »Fra sidst i 1100-tallet var det ikke længere nødvendigt at indføre nye munke. De danske og de svenske cistercienserrhuse blev selvfor-

synende,« står der, og efter ca. 1200 er også abbederne danske.

Broder Frans, Myrendal kloster, skildrer den tidligste munkebevægelse og baggrunden for dens opståen. Da kristendommen fik magt og kirken blev verdsliggjort, opstod der protestbevægelser, der også fik tilgang af militærnægtere og folk på flugt fra skattevæsenet. Ørkenen blev et fristed for såvel samfundets tabere som for dem, der ud fra høje idealer reagerede imod denne verden, og ørkenen tvang alle til at være asketer på ørkenens vilkår.

Broder Basilius van Vessum, Myrendal kloster, fortæller om munkenes læsning, og professor, dr. theol. P. G. Lindhardt redegør for præsteuddannelsen op gennem tiderne med understregning af den betydning, efteruddannelsen har fået, hvilket bl.a. har sigte på Præstehøjskolen i Løgumkloster.

Professor Jürgen A. Wissing gennemgår de tekniske anlæg i klosteret i Løgum, varmeanlæg, toiletter, kloak, vandsystem, møller, teglbrænding, glasfremstilling og jernudvinding. Også magister Niels Sterum, Løgumkloster højskole, beskæftiger sig med varmekældrene i klosteret og kommer med nye teorier, desværre uden at de to artikler er såvidt koordineret, at det direkte fremgår, hvor forfatterne er uenige.

Arkitekt Rolf Graae behandler slottet i Løgumkloster og i forbindelse dermed etable-

ringen af refugiet, medens dr. Nicolai Haase, Flensborg, skriver om Løgumklosters skæbne under Trediveårskrigen; blandt de mange interessante oplysninger falder man over oplysningen om, at en officer pr. uge fik 163 rd. eller lige så meget som 24 underkorporaler og 263 menige soldater tilsammen. Kan det virkelig være rigtigt?

Endelig gengiver Anne Riising sognepræst

Ribe i tusind år.

Udgivet af forlaget Bygd. Esbjerg. 1978. 72 sider. ca. 165 billeder og kort.
Om Ribe oprindelig har været en sønderjysk by, står hen som et uafklaret spørgsmål. Men trekanten Ribe-Hedeby-Jelling er et fremtrædende fundament i Vikingetidens Danmark, og Ribe er en af landets mest spændende byer. Om denne by har forlaget »Bygd« udgivet en bog, der må gøre alle andre byer misundelige. Den hedder »Ribe i tusind år«.

Bogen er på godt 70 sider og præsenterer sig fint med en overdådig mængde af dejlige fotografier, bykort og rekonstruerede oversigter over byudviklingen gennem de tusinde år. Billederne er ledsaget af en knap tekst af den meget kyndige Mogens Bencard, der med særlig oplagthed beretter om de udgravninger, han har forestået gennem de seneste

Sophus Gads erindringer fra Løgumkloster 1863-64. Hans moder græd, da hun så den øde egn, sønnen skulle færdes i som præst. Mon det har trøstet hende, at han blev afskediget allerede det følgende år, da de tyske myndigheder var rykket på plads?

Vi kan godt glæde os til Løgumkloster Studier 2.

år, efter at man omsider fandt de arkæologiske beviser for Ribes fortid.

»Ribe i tusind år« er forøvrigt resultatet af et samarbejde mellem lutter museumsfolk: Kun bogtrykker og bogbinder står uden for, mens såvel forfatteren Mogens Bencard som fotografen – det er Svend Tougaard, der har taget de mange fremragende fotografier, og som har tilrettelagt bogen med en meget pædagogisk korrespondance mellem fotografierne og den skematiske tegning af billedets motiv, så læseren let kan se, hvad der er hvad på billedet –, Peter Dragsbo, der har tegnet og selve forlaget, alle har de museumstilknytning, og tilsammen har de simpelthen lavet en dejlig bog.

Dansk præste- og sognehistorie, bd. X, Haderslev Stift, hefte 3.

A. Pontoppidan Thyssen, der – for at få de sønderjyske landsdele med – har påtaget sig at udgive dette afsluttende bind af Dansk Præste- og sognehistorie, er med hefte 3 nået til de østlige sogne i Vojens-Christiansfeld provsti, nærmere betegnet Christiansfeld, Tyrstrup, Hjerndrup, Fjelstrup, Aller, Taps, Hejls og Vejstrup, hvoraf de tre sidste hørte til de otte sogne, der ved fredsslutningen i 1864 blev skilt fra Sønderjylland og lagt under Kongeriget. Om Hejls, der ved kommunalreformen vendte tilbage til Sønderjyllands amt, står lakonisk, at det efterhånden kun indeholder få træk af sønderjysk karakter. Det gælder i virkeligheden de

otte sogne som helhed, men det er vist allerede for sent at få undersøgt årsagerne til, at århundreders udvikling i dette område så hastigt er blevet udvisket.

Ved den nærmere regulering af grænsen i 1865 måtte Taps afgive Skovrup til Tyrstrup sogn, men modtog til gengæld Brænore fra Frørup. I 1874 beklagede Tyrstruppræsten sig over, at der ikke var nogen betydelig kirkegang fra Skovrup, da de her er »yderst dansksindede«. Men fortsatte de så deres kirkegang i deres gamle sognekirke i Taps? Det oplyses der intet om. Men det er måske også et større emne at få belyst udviklingen, hvor nye landegrænser afskærer

gamle kirkeveje, f.eks. fra Skovrup til Taps og i 1920 fra Frøslev til Hanved.

Gennemgående har de nationale brydninger gjort sig stærkere gældende end de religiøse i de beskrevne sogne. Dog er der en kostelig skildring af en køretur fra et møde i Lunderskov i 1872 hjem til Hejls, der satte både kirkelige og politiske skel.

Christiansfeld indtager en særstilling ikke alene på grund af Brødremenigheden, men også fordi deres tyske basis gav de nationale modsætningsforhold en anden karakter end i de danske sogne.

Et kapitel for sig er behandlingen af de nationale mindesmærker i Grænselandet. Fra Ældsterådsprotokollen citerer Otto Grell side 199, at forstanderen den 5. sept. 1864 modtog et brev fra de tyske myndigheder med krav om »at fjerne en del af indskriften på mindesmærket for de faldne fra 1848. Kravet videresendes til Tyrstrup sogn, som har rejst det. Mindesmærket gemmes foreløbig i en lade«. Side 210 er Otto Grell nået til 1920: »Fællesmindet på Gudsageren for 13 faldne soldater i 1848, som tyskerne krævede fjernet i 1864, bliver igen opsat på sin oprindelige plads«.

For læserne er denne orientering ikke tilstrækkelig – tildels endda både selvmodsigende og misvisende; soldaterne faldt 1849 – og en gammel felder som Otto Grell måtte nok kunne give præcisere oplysninger til supplerung.

I Tyrstrupbogen (1951) side 29 skriver Hans Krog, at de døde fra lazaretterne i Christiansfeld blev begravet på Brødremenighedens kirkegård, de døde fra den slesvig-holstenske hær mellem menighedens døde, de fra dansk side under et monument,

som »Mænd fra Tyrstrup Sogn satte over 14 danske Krigere, som her fandt Hvile«. Det er sikkert inskriptionen på bagsiden, der har foranlediget tyskerne indgreb overfor dette gravmæle. Der står »Fred med Eder I bolde Kæmpere, som fik Banesaaret under Slaget ved Kolding den 23nde April for Danmarks retfærdige Sag«.

Indskriften er citeret lidt anderledes i Tyrstrupbogen side 102, hvor det tilføjes, at gravmælet af kirkekollegiet blev hensat i en lade hos en af de kirkeældste. Senere blev det flyttet til privat grund og har været opstillet i forsamlingshuset Frejs have.

I et indlæg i dagbladet »Danskeren« den 31. august 1922 oplyser L. Lauesen, Favervrå, at tyskerne i 1864 borttog mindesmærket »og kastede det udenfor kirkemuren, antagelig på skarndyngen«.

Niels Bodholdt har fortalt anmelderen, at monumentet lå hos Jørgen Christensen, Favervrå, i en lade, tildækket af halm. Bodholdt kom engang ved et tilfælde til at rage det frem af halmen.

I Hector Boecks »Danske mindesmærker og krigergrave i Sønderjylland«, der har registreret de grave og mindesten, som er under Forsvarsministeriets tilsyn, er Christiansfeld-monumentet omtalt side 57 med den rette tekst. Men der står intet om monumentets skæbne.

Engang bør historien om behandlingen af mindesmærker og gravmæler i Grænselandet skrives, men det er nok for meget forlangt, at det skulle ske i den foreliggende sognehistorie. Lidt flere og lidt præcisere oplysninger kunne man dog nok ønske, især når man har bidragsydere som Otto Grell til rådighed. bjs.

Ny synsvinkel på den gamle grænse

Jens Bruhn: Den gamle grænse – set på postkort. 72 sider + kort. Ill. Udgivet af Toldhistorisk selskab, København. 34,50 kr.

Det er blevet moderne at udgive bøger på grundlag af postkort, der samler sig om et bestemt emne, herunder naturligvis især to-

pografiske. Toldhistorisk selskab har meldt sig med en bog om den gamle kongegrænse, som den er afbildet på postkort fra over-

gangsstederne. De faldt i tre klasser: toldposter, jernbanekontrolsteder og gendarmiemeldeposter.

Det er naturligt, at Toldhistorisk selskab fortrinsvis har interesseret sig for det bygningshistoriske og det personalthistoriske stof, der havde tilknytning til fortoldningen, og det er ret imponerende, hvormange personer det er lykkedes forfatteren Jens Bruhn at få identificeret på postkortene.

Ellers er billedteksten lidt knap. F.eks. overrasker det side 32 at få Vojens indlemmet i Kongeågrænsens toldsteder. Men på et postkort fra 1909 står teksten »Zollgrenze Woyens. Einfuhr dänischer Pferde.« Og nedenunder: »Den danske kreaturport mod syd var i perioder så omfattende, at pladsforholdene i Vamdrup ikke slog til. Derfor indrettedes et grænse-toldsted i Vojens. Og det er forsåvidt rigtig nok at medtage Vojens i denne sammenhæng. Den lange kreaturrampe dominerede, og endnu går historierne om de Vojensborgere, der tog med kreaturtogene til Hamborg for at spille skat med kreaturpasserne. Men hvor finder man oplysninger om dette specielle toldsted og dets betydning? F.eks. i Oldekops topografi fra 1906 står intet derom. Af en toldhistorisk tekst kunne man derfor ønske sig lidt udførligere orientering.

Vanskeligere ligger det måske med hensyn til at få opfyldt ønsker, der hænger sammen med den almindelige lokalhistorie uden direkte forbindelse med toldhistorien. Men man kan nu ikke gennemblade en bog af denne karakter uden at savne nærmere oplysning om de mange begivenheder, der er knyttet til grænsens overgangssteder. Et par eksempler kan nævnes. Den 13. november 1918 mødte slotsmøller L. Christensen og købmand Waldemar Schmidt fra Haderslev folketingsmand J. S. Vanggård og to andre nordfra til en drøftelse af grænse-spørgsmålet. De mødtes ved Hejls, hvor de kongerigske herrer fik fat i en båd, men de fik ikke lov til at gå i land på den tyske

side, og da man ikke kunne gennemføre en samtale mellem de tre i båden og de to på land, nøjedes man med at aftale et møde længere mod vest, ved Kær mølle, der havde bygninger både nord og syd for grænsen. Begge overgangssteder er afbildet i bogen, og det giver en ekstra dimension i forståelsen, hvis man får tilføjet denne beretning, her gengivet efter Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt 1918-20, I, side 91.

I omtalen af Frederikshøj kro kunne det have været tilføjet, hvilken betydning den havde som mødested for sønderjyderne, f.eks. da de tyske myndigheder forbød afholdelsen af et møde med rigsdagsmand Gustav Johannsen i forsamlingshuset Frej under henvisning til, at der var en revne over en udgangsdør. Derefter blev mødet henlagt til Finnemann i Tarning, hvor myndighederne opløste mødet med den begrundelse, at der manglede en nødudgangsdør. Og så blev mødet endelig flyttet til Frederikshøj kro på den danske side af grænsen, hvor det kunne holdes i fred.

Ved grænseovergang efter grænseovergang kunne der tilføjes sådanne historier. Bygningen af »Frihed« har sin særlige baggrund, og Vilhelm la Cour fortæller i To livslinier side 167, hvorledes han den 4. januar 1919 sammen med to fremtrædende sønderjyder var med til at forcere grænsen ved »Frihed«, hvor der af broen kun var en enkelt fjæl tilbage, og hvor man fjernede pigtråden og gik over, medens den tyske gendarm havde fjernet sig. Formålet var at deltage i det kendte møde på Askov, hvor man søgte at tilvejebringe en forsoning mellem de stridende retninger i grænse-spørgsmålet. Man kan ikke bebrejde Jens Bruhn, at han ikke medtager sådanne hændelser, for de falder udenfor den givne toldhistoriske ramme med knappe tekster, men det er alligevel synd, at en så oplagt lejlighed til at give Kongeågrænsens skillelinie et dybere perspektiv er gået tabt.

Der kan noteres enkelte fejl. Det hedder

således Vejstrup og ikke Vejrstrup.

Selv om man kan savne, at bogen ikke spænder videre, må man glæde sig over

hvert bidrag til grænsens historie, og her er den i hvert fald anskuet under en anden synsvinkel end den sædvanlige. *bjs.*

Forsinket register

Navne- og sagregister til Generalstaben. 1978. 176 sider. 50,- kr.

Er der i læserkredsen ejere af det officielle danske værk om den dansk-tyske krig 1840-1850, der udarbejdedes ved generalstaben i årene 1867-1887, skal de være opmærksomme på, at der nu – rundt hundrede år

senere – er kommet et navne- og sagregister til værket. Det er udsendt af Det kongelige Garnisonsbibliotek, kastellet i samarbejde med P. I. Liebe og E. Borgstrøm.

Stormfloder og digebygning

Marcus Petersen: Der Heverstrom. Udgivet af Nordfrisisk Institut, Bredsted. Særtryk fra Nordfrisisk Årbog 1978. 32 sider. Ill.

Denne lille publikation, som er en grundig orientering i vadehavets problemer, kunne være skrevet i tilslutning til diskussionen og afgørelsen vedrørende det fremskudte dige, men den er uafhængig heraf.

Efter en historisk gennemgang af de store stormfloders virkninger og forsøgene på at beskytte Halligerne mod gentagelser og på

at tilbageerobre de mistede landområder, slutter forfatteren med en omtale af de nyeste (og ikke godtagne) planer for Heveren og dens omgivelser.

Et meget udførligt noteapparat med litteraturhenvisninger vil være en god orientering for den interesserede.

Nordisk bibliografi for folkelivsforskere 1975

NEFA Dokumentation 1976 nr. 2

Udgivet af NEFA Nordens Dokumentationsudvalg 1978. Redigeret af Ole Rud Nielsen og Anna Nurmi Nielsen i samråd med Göte Edström. Museumstjenesten, Viborg. 180 sider.

Vanskeligheden ved at udgive en publikation som den foreliggende er afgrænsningen til nabo-områder. Hvad skal medtages, og hvad bør man af hensyn til omfang og økonomi undlade at interessere sig for?

For Danmarks og Sveriges vedkommende er der for eksempel medtaget en del lokalhistoriske titler, mens tilsvarende ikke findes for Norge og Finland.

I denne bibliografi, der især er beregnet til støtte for etnologer (folklorister) og for lokalhistorikere, er emnerne blevet opdelt i mindre grupper end i tilsvarende tidligere udgaver. Et blik i indholdsfortegnelsen viser klart tendensen, man finder blandt andet

almene afsnit (hjælpemidler, håndbøger etc.), næringsliv (jordbrug, skovbrug, håndværk, handel, etc.), og videre uddrag med maritim etnologi, byetnologi, dragtskikke, social organisation, folketro, folkelig viden-skab med underafdelinger, samt folkedigtning og regionale studier – de sidste med mange underafdelinger – for at slutte med fortegnelser over tidsskrifter, årbøger og personregister plus stikordsregister, heri stednavne.

Et fantastisk stykke registreringsarbejde, udført til nytte og hjælp for folkelivsforskere i videste forstand.

Dronningen i Sydslesvig

Grænseforeningens årbog 1979. 70 sider. Ill.

Det er en selvfølge, at Grænseforeningens årbog omhandler Dronningens besøg i Sydslesvig i fjor, det første besøg, en dansk monark har kunnet aflægge siden 1864, da Dronning Margrethes tipoldefar, Christian IX, måtte fortrække. Bogen indledes med et historisk tilbageblik af professor Troels Fink, der tilføjer sine egne indtryk fra dronningebesøget i en varmt følt kommentar. Foruden dronningens egne taler under besø-

get er optrykt en rig billedreportage, der taler sit tydelige sprog om landsdelens hjertelige modtagelse af den danske dronning. Årbogen kan købes, hvis man ikke får den tilsendt som medlem. Og så får man i tilgift formandsberetning og en artikel af redaktør Karl Grage om politik og kultur i Sydslesvig, skrevet bla.a. med henblik på det kommende landdagsvalg.

Sydslesvigsk årbog. 1977-78. Udgivet af Sydslesvigsk Forening 1978. 144 sider. Ill.

Det er ikke alene Grænseforeningens årbog, der er præget af dronningebesøget i Sydslesvig. Det samme gælder Sydslesvigsk forenings årbog, både med hensyn til omslagsbillede, billedreportage og optryk af dronningens taler. Iøvrigt indeholder årbogen det sædvanlige stof med beretninger om det

danske arbejde syd for grænsen. Når man nylig i en radioudsendelse fra Valsbøl kunne høre en ung sydslesviger beklage, at så mange nordfra kun interesserede sig for Sydslesvig som det sted, hvor de købte billig sprit, er her en lejlighed til at indhente noget af det forsømte.

Godsarkiver

De augustenburgske og gråstenske godser. – Mindre godsarkiver. Udgivet af Landsarkivet for de sønderjyske landsdele.

Vil man vide noget om f.eks. muslingeleverancer fra Åbenrå til Gråsten slot i perioden 1811-1847, så kan man henvende sig i det sønderjyske landsarkiv i Åbenrå og få udleveret nogle akter desangående. Det fremgår af en arkivfortegnelse, der er udgivet af Landsarkivet vedrørende de augus-

tenburgske og gråstenske godser. Samtidig er udgivet en anden arkivfortegnelse med mindre godsarkiver, nemlig Grøngrøft, Kiding, Ladgård, Sandbjerg, Skovbølgård, Solvig, Stenderupgård, Stoltelund, Trøjborg og Årup.

Kittel og istid

Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig. Heft 38.

Det foreliggende hefte, udgivet af det hjemmetyske historiske selskab for Nordslesvig, indeholder to artikler. Den første er skrevet af dr. Heinrich Blank og handler om en slesvigsk stænderdeputeret, Johann Georg Kittel, der ejede Skovbølgård. Han var nordmand, født i Arendal 1797. Men hans far var indvandret fra Bøhmen, sagtens med bøhmiske glasvarer på nakken. Som bekendt var der tætte forbindelser mellem Norge og Sønderjylland, og da faderen blev ruineret

under Napoleonskrigene, endte Johann Georg Kittel i Sønderjylland, hvor han blev godsejer og stænderdeputeret. Han interesserede sig for praktiske problemer og tog aldrig ordet i de politiske spørgsmål. Dog var der ingen tvivl om hans holdning.

Den anden artikel, der er skrevet af dr. Wolfgang Riedel, handler om istidens indvirkning på Sønderjylland, landet mellem Kongeåen og Ejderen.

Fataburen 1978 – Resa i Sverige

Nordiska museets och Skansens årsbok. Red. Jonas Berg. 204 sider. Ill.

I 1978 fik man realiseret et længe overvejede projekt på Nordiska museet, nemlig en udstilling med titlen »Resa i Sverige«, og da udstillingen gav anledning til ikke så få andre aktiviteter, forelæsninger, en bogserie af samme navn som udstillingen, samarbejde med postvæsenet om særstempler og samarbejde med turistforeningen for blot at nævne nogle eksempler, var det nærliggende at gå videre med emnet i Fataburen 1978, og den beslutning er der kommet en morsom og afvekslende bog ud af.

Det er ikke nogen almindelig rejsebog i form af rejseskildringer, man her tager i

hånden, men man kan læse om eksempelvis rejsedragten i gamle dage, om folk på rejse de sidste tusind år, om gamle rejselister og gamle kort, om gæstgiverier før og endnu tidligere end før, om offentlige transportmidler og endog om souvenirs, en artikel, der meget grundigt begynder med antikkens rejseminder og slutter omkring sidste århundredeskifte, mens den undervejs har omtalt en række bizarre genstande, købt af glade rejsende.

De talrige billeder i bogen supplerer teksten på en både saglig og fornøjelig måde.

Hovedstadens Grænseforening

Poul Melgaard: 100 år i grænselandets tjeneste. 1879-1979. Ill.

Det lille skrift på 40 sider, som styrelsen for Hovedstadens Grænseforening har udgivet i anledning af jubilæet, er en populær fremstilling, der i store træk redegør for foreningens virke gennem de hundrede år.

»Undertegnede, der ere traadte sammen for at danne en forening af slesvigere, indbyder enhver saadan til en sammenkomst søndagen den 26. januar kl. 8 aften i hr. resturator Simoons lokale, St. Kjøbmagergade 18, 2. sal.

Juhl	Kristensen	Simon
inspektør	detailhandler	restauratør

Sådan begyndte for 100 år siden – med en annonce i Nationaltidende – den ældste af de nulevende danske grænseforeninger. I dag hedder den Hovedstadens Grænseforening, og det er ikke blot en københavnsk begivenhed, når der holdes 100 års jubilæum. For der findes næppe nogen anden dansk forening, der så vedholdende og så afgørende har spillet med i grænselandet,

både nord og især syd for den nuværende grænse.

Den begyndte – søndagen den 2. marts 1879 kl. 9 – som en forening af sønderjyder i København. Den blev spaltet og splittet nogle gange, og det var politik, man sloges om, provisoriepolitik, forsvarspolitik og grænsepolitik, men den kærne, der blev tilbage om »den sønderjyske sag«, var altid i gode konservative hænder – det må være nok at nævne tre fra efterkrigstiden: Borgmester Alfred Bindsløv, udenrigsminister Ole Bjørn Kraft og den nuværende, redaktør og fhv. konservative rådmand Poul Melgård.

De to gange der skulle træffes afgørelser om Sønderjylland, 1920 og efter 1945, var det de konservative holdninger, der prægede Hovedstadens Grænseforening – kravet om en grænse længere mod syd end den, vi har. Foreningen spillede en betydelig rolle i de indenrigspolitiske opgør, men da grænsen ligger, hvor den gør, kan man jo næppe påstå, at Hovedstadens Grænseforening vandt.

S. J.

Lysbilledserie om håndarbejder

Selv om interessen er stor for gamle håndarbejder og tekstiler, er det ikke sikkert at alle fik set én af de 6 udstillinger, der har været arrangeret i Sydslesvig om disse ting.

Men det forsømte kan delvis indhentes – i form af lysbilleder. Der er optaget en lysbilledserie fra de nævnte udstillinger af håndarbejder og tekstiler fra før 1870, arrangeret af »Danmarks folkelige Broderier« i samarbejde med Nationalmuseet, dr. A. Lühning fra Landsmuseet, Gottorp Slot, samt danske og tyske kvindeorganisationer i Sydslesvig.

Lysbilledserien, der har ledsagende tekst på dansk og tysk, kan udlånes til alle interesserede ved henvendelse til:

Gøga Wingender

Timm-Kröger-Weg 8, 2390 Flensburg. Tlf. Flensburg 5 20 71

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. januar: Som følge af voldsom snefygning og totalt spærrede veje syd for grænsen lukker de tyske myndigheder grænsen for enhver form for sydgående trafik.

3. januar: Som påskønnelse for en »næsten utrolig indsats for danskheden i og omkring Treja skole« modtager skoleleder Hermann Henken Johann og Karo Weimanns legat på 10.000 kr.

5. januar: I anerkendelse af et inspirerende arbejde for danskheden i Sydslesvig modtager landdagsmand, chefredaktør Karl Otto Meyer Det berlingske Fonds hæderspris for 1979.

Næstformanden i SPD's fraktion i Kiel-landdagen, Kurt Hamer, tilbageviser skarpt den af enkelte tyske kredse rejste kritik i anledning af forbundskansler Helmut Schmidts besøg hos det danske mindretal.

Den slesvigholstenske landsregering tilbageviser den kritik, der specielt af Sønderjyllands amt er rejst omkring de nærmest

»bombastiske« forholdsregler i retning af almindeligt kørselsforbud, der under snevejret blev truffet syd for grænsen.

Sabroe køleindustri i Flensburg Sporskifte, som beskæftiger omkring 160 medarbejdere, er begyndt med betydelige udvidelser i forbindelse med en sammenlægning af hele virksomhedens produktion i Vesttyskland.

6. januar: Det i 1910 oprettede Parochialverband St. Marien, som efterhånden omfattede 22 menigheder i det tidligere Flensburg provsti, ophæves og afløses af en kirke-kreds-synode.

9. januar: Med ordrer på to fragtskibe på hver 7500 tons dødvægt skulle beskæftigelsen for Flensburg skibsværfts 1300 ansatte være sikret indtil årets sidste kvartal.

En dansk bølgepapfabrik »Nordwell« etablerer sig i Flensburg.

11. januar: Fhv. rigsarkivar dr. phil. Johan Hvidtfeldt modtager som en påskønnelse »for det mangeårige og omfattende arbejde, han som forsker, organisator og folkeoplyser har gjort for Sønderjyllands historie« Christian

Paulsen-prisen«.

Gennem en indsats på over 1000 arbejdstimer har danske idrætsfolk i Slesvig gjort en frivillig indsats, så en omfattende modernisering af byens danske idrætsanlæg er gennemført.

I en nytårsartikel i De sydslesvigske danske Ungdomsforeningers blad Treklangen peges på ledermangel på alle planer. Adskillige ungdomsforeninger ville være glade, hvis en pensioneret lærer ville stille sig til rådighed.

Som et af sine krav til en eventuel SPD-FDP regeringskoalition ønsker Sydslesvigsk Vælgerforening en kommitteret for Sydslesvig, som kan igangsætte og koordinere støtteforanstaltninger til fordel for landsdelen. Karl Otto Meyer afviser dog, at han selv skulle være interesseret i posten.

12. januar: Det slesvigholstenske landbrugsministerium oplyser, at det er hensigten inden 1986 at gennemføre en række vigtige kystsikringsarbejder langs hele Nordsøysten, her indbefattet inddigningen af Nordstrand-bugten. Til de forskellige projekter forudses anvendt et beløb på 2,14 milliarder DM.

I alt 23.372.521 rejsende passerede i 1978 den dansk-tyske grænse. Det er ca. 1/2 mill. færre end i 1977.

Til en sanering af hele den indre by fremlægger Flensborg by en omfattende strukturanalyse. Selve saneringsprogrammet vil strække sig over 15 år.

I en fælleserklæring påpeger SSV's landsformand Gerhard Wehlitz og landdagsmand Karl Otto Meyer, at der stadig er et stykke igen, før de danske sydslesvigere og nationale frisere generelt har opnået fuld ligeberettigelse, hvad angår offentlige tilskud.

13. januar: Flensborg bevæger sig på fallitens rand, fastslår formanden for Flensborg byråds finansudvalg, Jürgen Voss, ved forelæggelsen af budgettet for 1979, som vil øge

byens gæld fra 82,8 mill. DM til 89,2 mill. og dermed øge den enkelte indbyggers andel i gældsbyrden fra 920 DM til omkring 1000 DM.

15. januar: Det vedtagne støtteprogram til værftsindustrien på 600 mill. DM vil ikke være tilstrækkeligt til at hjælpe værfterne i Slesvig-Holsten, erklærer ministerpræsident Gerhard Stoltenberg på et CDU-møde i Garding.

Amtsborgmester Erik Jessen, Åbenrå, peger ved et møde i Slesvig på, at decentraliseringen af forvaltningen i Nordslesvig har givet større selvstændighed i de enkelte led og givet de nordslesvigske kommuner en bedre økonomisk stilling end de tilsvarende kommunale enheder i Slesvig-Holsten.

Hidtil har kun få mennesker syd for Ejderen og Kielerkanalen hørt om Karl Otto Meyer og hans virke, men i løbet af få uger kan han rykke op til at blive en af de vigtigste figurer i tysk politik, skriver Welt am Sonntag i en reportage om valg-situationen i Slesvig-Holsten.

Tysklands deling må hverken accepteres som uforanderlig eller som en historisk kendsgerning, siger ministerpræsident Stoltenberg på et møde for hjemstavnsfordrevne. Viljen til genforeningen må vi selv skabe.

16. januar: Efter at forældrene ved Risum-Lindholm kommunes tyske skoler med stort flertal har afvist indførelsen af frisisk sproget eneste, som har frisisk undervisning.

Nu er det »in« at være dansk i Sydslesvig. Ligefrem populært. Faktisk er det fint at være dansk. Tyskerne har en respekt for danskheden, de ikke har haft før, fastslår redaktør Hjalmar Havelund i en kronik i Berlingske Tidende.

18. januar: Sydslesvigs danske Ungdomsforeningers hovedkredse er ved at gå nedentom og hjem, hvis ikke man snart finder alternative arbejdsformer, siger hovedkredsformand

Holger Jacobsen, Tarup, i en samtale med Flensborg Avis.

19. januar: Ikke kun historicisme eller nostalgi skal instituttet for regional forskning og information i Flensborg tage sig af, siger formanden, fhv. minister dr. Hartwig Schlegelberger, men man skal også tage sig af opgaver, der peger frem og både opmuntre til, koordinere og evt. financiere sådanne projekter.

20. januar: På Dansk Skoleforenings fællesrådsmøde oplyses, at der forudses samlede udgifter på 55.233 mill. DM i det kommende år. Foruden en ny efterskole er der anlægsopgaver i form af skoleudvidelser og gymnastiksale ved en række skoler.

I tidsskriftet Schleswig-Holstein udtaler formanden for Schleswig-Holsteinischer Heimatbund, Werner Schmidt, sin forundring over, at man fra dansk side stadig taler om Slesvig og ikke anerkender samhørigheden med Holsten, som turde være en historisk kendsgerning.

Hovedcenterne for anvedelsen af det frisiske sprog ligger på den vestlige del af Før, de østlige landsbyer på Sild og de nordlige landsbyer på Amrum foruden i Lindholm-Risum kommune, oplyser lektor Kay Holander fra Nordfrisisk Institut i Bredsted.

22. januar: Som ny biskop over Slesvig stift vælges den 51-årige provst Karlheinz Stoll, Lübeck.

29. januar: Forstander Karl Andresen, Jaruplund højskole, meddeler, at han forlader sin stilling med sommerhalvårets udgang.

Sydslesvigsk Forening begynder året 1979 med 21.425 medlemmer, en fremgang på 7 i forhold til i fjor. Siden 1975 har medlems-tallet ligget særdeles stabilt. I Flensborg by noteres 9590 medlemmer af Sydslesvigsk Forening.

I en leder opfordrer Flensborg Avis lands-

regeringen til at skabe større klarhed og mere ensartede retningslinier for kommunernes ret eller pligt til at yde tilskud til danske aktiviteter. Hvis dette ikke sker, skriver avisen, bør danske sydslesvigere og nationale frisere overveje, om de ikke der, hvor det praktisk er muligt, bør tilbageholde en vis del af den skat, de er pligtig til at betale.

30. januar: Under protest fra Karl Otto Meyers side beslutter landsregeringen som en erstatning for teknisk højskole i Flensborg at oprette en studieafdeling i maritim teknologi med tilknytning til universitetet i Kiel.

Landdagens CDU-flertal afviser også Karl Otto Meyer-forslaget om oprettelse af en strukturkommission, der skulle kulegrave problemerne omkring den tekniske højskole.

31. januar: Landsregeringen finder ikke, at man som konsekvens af snekatastrofen i januar skal udvide bestanden af snerydningsmateriel. Derimod bør der etableres et bedre kommunikationssystem og sikkerhed for elforsyning og telefonforbindelser.

NORD FOR GRÆNSEN

2. januar: Kulturformidlerne i Sønderjylland har spildt kræfterne på det nationale og nationalfølelsen, siger indehaveren af Galleriet på Slotsgrunden i Haderslev, Jakob Clausen, som finder, at mange mennesker stadig overgear det specielt sønderjyske til det helt vanvittige. Derfor er man f.eks. i en by som Haderslev håbløst langt bagude på det kulturelle område.

200 indesneede tyske biler sendes i konvoj over den hidtil lukkede grænse.

3. januar: Redaktør Bjørn Svensson skriver i en kronik i Flensborg Avis: Siden regeringerne i Bonn og København afgav mindretalserklæringerne i 1955, har forholdet i

grænselandet stadig udviklet sig til det bedre. Men der har været tyske tilbagefald, der ikke skaber tillid til det tyske mindretals ledelse, især ikke efter generationsskiftet. Over for hele den udvikling, der har været, savner man på dansk side national vagtsomhed, værdighed og vidsyn.

Jydske Tidende spørger i en leder: Er der for langt fra Kruså til Kiel, hvor tilsyneladende de sydlige snegeneraler har hovedkvarter? At lukke grænsen hermetisk, så kongeriget og forbundsrepublikken ikke engang kan udveksle nødstedte landsmænd, forekommer ret egoistisk.

4. januar: Landbrugsminister Niels Anker Kofoed afviser den fra kommunistisk side rejste kritik omkring overdragelsen af Schackenborg til prins Joachim. Der er ingen fiduser i sagen, og landbrugsministeren vil meget have sig frabedt, at der sås mistro omkring denne gaveoverdragelse.

5. januar: Amtsborgmester Erik Jessen vil sætte spørgsmålet om en bedre koordinering af den danske og vesttyske kamp mod sne-masserne på programmet ved det dansk-tyske forums næste møde i marts. Landråd dr. Korthals, Slesvig-Flensborg amt, må tilbagevise en del af den danske kritik overfor den tyske indsats. En koordinering med Danmark var ikke afgørende. Med hensyn til strømforsyning og redning af nødstedte patienter var amtet absolut bedst. Han er dog parat til fælles drøftelser om eventuelle mangler. Politimester Iver Møller, Gråsten, mener, at tyskerne nok tænker sig ekstra om næste gang, inden de i en lignende situation udsteder et bombastisk kørselsforbud.

Sønderjyllands amts undervisnings- og kulturudvalg peger med et flertal på Gram som kommende gymnasieby. Man frygter, at en placering i Toftlund vil skade Tønder statsskole.

Både borgmester Johan Rebsdorf, Bov kommune, og rådmænd Karl-Heinz Hagenau,

Flensborg, finder, at samarbejdet over grænsen under snekatastrofen har kikset, og årsagen må søges i en for tung administrativ opdeling syd for grænsen. Indenrigsminister Rudolf Titzck, Kiel, tilbageviser kritikken og mener, at det var vigtigere at koncentrere sig om de indesneede landsbyer.

6. januar: Udgravningen af et gammelt kælderrum fra borgen Tønderhus synes at bekræfte, at borgen ikke som antaget stammer fra tiden omkring 1530, men kan dateres til engang i slutningen af 1400-tallet.

Chefen for Kiels Statskancelli, statssekretær Poetzsch-Heffter ser gerne fælles drøftelser mellem Sønderjyllands amt og landsregeringen om en fremtidig koordinering af en eventuel katastrofeindsats, ligesom det understregedes, at landsregeringen ikke drømte om at kræve erstatning for de ydelser, der fra tysk side var ydet over for indesneede danske.

9. januar: Udskydelsen af beslutningen om indførelse af kernekraft er årsagen til, at Sønderjyllands Højspændingsværk planlægger yderligere et nyt kraftværk ved Åbenrå fjord foruden det under bygning værende Enstedværk III.

Med et knebent flertal vedtager Sønderjyllands amtsråd at placere det nye gymnasium i Toftlund, hvorved man vil opnå det bedste elevgrundlag.

Tønders borgmester J. Børsting Andersen er betænkelig ved gymnasiets placering og vil gå til undervisningsministeriet for at få planen ændret.

Amtsrådet vedtager den endelige regionalplan for Sønderjylland som forudser en vækstfordeling 60:40 mellem øst- og vestkyst. Om Toftlund, Gram eller Rødding skal være midtlandets centerby tages der ikke endelig stilling til.

11. januar: Projektet om oprettelse af Sønderjyllands husholdningsskole i Rødding

vedtages på en generalforsamling. Som formand for bestyrelsen vælges fru Lisbeth Skau, Styding.

12. januar: 68 repræsentanter for Slesvigsk Parti har ialt 150 poster inden for kommunale råd og udvalg. I Tinglev og Højer besætter partiet desuden viceborgmesterposten.

13. januar: Det må opgives at indrette en sønderjysk folkemindesamling i den restaurerede ejendom Slotsgade 20 i Haderslev, efter at såvel undervisnings- og kulturministeriet har afslået at yde støtte.

Det tyske mindretal holder sit årlige nytårsstævne på Sankelmarkakademiet. Man drøfter bl.a. mindretallets biologiske udvikling, og desuden ønskede man en vurdering af mindretallet set med danske øjne.

Amtsprogramrådet i Sønderjylland retter henvendelse til radiatorådet med ønske om, at der snarest muligt gøres klar til forsøg i landsdelen med regionalt TV.

14. januar: Danske Arbejderes Grænsevagt vil gøre sit til, at historiske mindedage i Sønderjylland ikke glemmes.

Korrespondent Ruth Jensen, Grindsted, hævder på Ribe amts Venstres januar møde, at regionalradioen for Syd- og Sønderjylland bruger for megen tid på området syd for grænsen. Det tjener intet formål, at vi er bedre orienteret om sydslesvigske kommunalforhold end om vore egne, siger Ruth Jensen, som fik tilsagn af justitsminister Nathalie Lind om at viderebringe sagen til Radiorådet og det udvalg, der beskæftiger sig med den nye radiolov.

18. januar: Midtsønderjyllands Museum, der har til huse i Gram slots vestfløj, overgår til kommunal og amtskommunal drift. Der er dannet en bestyrelse med amtsrådsmedlem Hans Schmidt, Sandet, som formand og initiativtageren til museet, overlærer Sv. Jensen, Tiset, som næstformand.

EF-kommissionen i Bruxelles kritiserer i en rapport til ministerrådet, at der ved den dansk-tyske grænse stadig ikke er sket en tilnærmelse i prisniveauet mellem vin, spiritus og tobaksvarer, ligesom der peges på de billige indkøbsture over grænsen.

Flensborgs bypræsident, fru Ingrid Gross, og overborgmester Bodo Richter besøger tyske mindretalsinstitutioner i Åbenrå.

Færgeruten mellem Fynshav og Bøjden må efter motorvejsåbningen notere en nedgang på næsten 50.000 passagerer og 6000 biler.

22. januar: Deltagere i det frisiske bonde-møde i Nibøl besøger Tønder landbrugsskole og informeres om skolen, digebyggeri og aktuelle forhold omkring dansk landbrug.

På friser mødet på Tønder landbrugsskole fastslår amtsborgmester Erik Jessen, at hovedformålet med bygningen af et nyt dige er beskyttelsen af mennesker.

24. januar: Statsminister Anker Jørgensen minder på et møde i Tønder om de indtryk, han fik efter stormfloden i 1976 og siger, at for ham at se er der intet, der modbeviser nødvendigheden af det fremskudte dige.

Viceborgmester Peter Madsen opfordrer på et fællesmøde for forsamlingshusbestyrelserne i Løgumkloster kommune til forstærket brug af forsamlingshusene. Der er for lidt kontakt med offentligheden.

31. januar: Bov kommune ønsker sin egen redningsstation og vil ikke nøjes med tilbud om hjælp fra redningsvæsnet i Flensborg.

Klassekvotienten i skolerne i Sønderjyllands amt sank i 1978-79 til 18,2 mod 19,8 i året før. Det samlede elevtal var pr. 1. september 39.051 eller 500 færre end året før.

Amtsborgmester Erik Jessen og landråderne for Slesvig-Flensborg og Nordfrislands amter og Flensborgs overborgmester mødes for at forberede drøftelserne i det dansk-tyske forum, såsom koordineret katastrofeindsats, trafikproblemer og Storebæltsbroen.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grønsejlandets liv
Grønsejlandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Vi skaffer penge til huse.

København: Tlf. (01) 12 53 00
Århus: Tlf. (06) 12 53 00
Herning: Tlf. (07) 12 53 00
Aalborg: Tlf. (08) 12 53 00
Odense: Tlf. (09) 12 53 00

Kreditforeningen Danmark

**CHECK
KONTO**

De har hørt om det penge-
løse samfund... det er noget
med checks... det er noget
nemt... noget der holder
orden i det økonomiske.
Tal med banken
- de taler Deres sprog.

SYDBANK

- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Tb. Laursens Bogtrykkeri A/s

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vejens
Telf. (04) 54 12 26

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

**Ladelund
Landbrugs- og Mælkeriskole**

Brørup station

Jyllands
Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (04) 72 18 78.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Landsarkivet.

6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 4 26 82.

HØJST ANTIK

v. E. Lund Christiansen
Køb og salg af sønderjyske
antikviteter.

Forretning:

Søndergade 24, 6270 Tønder.

Parkering: Vis a vis Hostrup's Hotel.

Postadresse: DK 6254 Øster Højt.

Telf. (04) 77 51 36.

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mæg. art. Niels Sterum.

Lange kursus: 2 måneder januar-februar, 3 måneder marts-maj, 5 måneder januar-maj.

Korte kursus juni-november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Telf. (04) 74 33 25, kontor mandag-fredag kl. 10.30-13.00.

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM & VOJENS

**De fleste ta'r os for
pengenes skyld**

I Sparekassen træffer De folk med
økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget
ud af pengene, og som gerne vil hjælpe
Dem til en god handel. Det kalder vi Spare-
kassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler.
Uanset om det gælder køb og salg af værdi-
papirer, eget hus eller bare almindelige
daglige økonomiske spørgsmål.

De er altid velkommen!

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN